

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет
Кафедра спеціальної освіти

**Розвиток творчого мислення у дітей дошкільного віку з
тяжкими порушеннями мовлення**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

Виконав: здобувачка 2 курсу 09-291М групи
Спеціальності 016 Спеціальна освіта

.....016.01 Логопедія

Освітньо-професійної (наукової)
програми Логопедія
Ігнат Ольга В'ячеславівна

Керівник: кандидатка педагогічних наук,
доцентка Кабельнікова Н.В.

Рецензент: професорка кафедри дефектології та
фізичної реабілітації КЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського» Соколова Г.Б.

Івано-Франківськ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Науково-теоретичні засади дослідження проблеми розвитку творчого мислення у дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення	7
1.1. Характеристика творчого мислення, його властивості	7
1.2. Особливості розвитку мислення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення	12
1.3. Динаміка розвитку творчого мислення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення	16
РОЗДІЛ 2. Напрями та зміст психолого-педагогічної роботи з розвитку творчого мислення у старших дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення	18
2.1. Експериментальне дослідження стану сформованості проявів творчого мислення у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення	18
2.1.1. Організація та опис методики констатувального експерименту ..	18
2.1.2. Аналіз результатів констатувального експерименту	29
2.2. Психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення у старших дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення	40
2.3. Етапи, методи та прийоми розвитку творчого мислення у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення	42
2.4. Результати формувального експерименту.....	48
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКТИКИ	68
Додаток А. Дидактичні ігри для розвитку творчого мислення у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. Поняття творчості в цілому та дитячої, зокрема, завжди привертало до себе увагу фахівців різних галузей наук: психології, нейропсихології, педагогіки, мистецтвознавства, філософії. Не втратило воно свою значущість і сьогодні, в аспекті формування повноцінної особистості, здатної до креативних проявів, вирішення нестандартних завдань у процесі реалізації різних видів діяльності.

Дошкільний вік із властивими йому особливостями у становленні психічної сфери дитини вважають сензитивним періодом у розвитку творчості.

В останні роки в Україні спостерігається значна тенденція до збільшення кількості дітей дошкільного віку, які мають різні види порушень психофізичного розвитку. Серед них особливе місце посідають діти із тяжкими мовленнєвими порушеннями, у тому числі і з загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) З одного боку, це пов'язано з патологічним перебігом внутрішньоутробного розвитку або патологією пологової діяльності, а з іншого, – зменшенням ефективності корекційно-розвиткового процесу в умовах організації дистанційної логокорекційної роботи в умовах пандемії covid-19 та воєнного стану в нашій країні.

Багаторічними дослідженнями вченими доведено безпосередній зв'язок між первинним тотальним недорозвиненням мовленнєвої функції та несформованістю психічних процесів, зокрема мислення (Л.Виготський, Н.Кабельнікова, О.Корнєв, Н.Пахомова, Н.Савінова, В.Тарасун та ін.).

В свій час розробці проблеми пізнавального розвитку дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення присвячено дослідження: С.Коноплястої, О.Мастюкової, Н.Січкачук, Н.Чевельової, які досліджували різні види сприйняття; Г.Гуменної, яка вивчала особливості пам'яті; Ю. Гаркуши, О.Запорожця, Т.Фотекової, які досліджували увагу; І.Власенко, Г. Гуровець, Л.Давидович, В.Ковшикова, В.Тарасун, М.Шеремет, котрі вивчали

своєрідність різних форм мислення; В.Глухова, М.Лепетченко, які досліджував уяву.

Результати аналізу даних, одержаних під час дослідження різних психічних функцій дітей із ЗНМ (Н.Базима, Н.Гаврилова, Ю.Коломієць, І.Мартиненко, О.Ревуцька, В.Тарасун, В.Тищенко, М.Шеремет та ін.), засвідчують про специфічність їх розвитку. Встановлено, що у з дітей із мовленнєвим недорозвиненням спостерігаються: недостатня стійкість уваги, обмежені можливості її розподілу та концентрації; недостатній обсяг уявлень про оточуючий світ, про властивості та функції предметів дійсності; відставання у розвитку словесно-логічного мислення; недостатня рухливість, інертність, швидке виснаження процесів уяви; загальна психофізична розгальмованість або, навпаки, загальмованість; недостатня сформованість дрібної моторики тощо. Особливі труднощі виникають у зазначеній категорії дітей під час опанування вербально-логічним мисленням та формами творчого мислення.

З огляду на зазначене, гостро постає питання про застосування у логокорекційному процесі з дітьми із недорозвиненням мовленнєвої функції ефективних методів та прийомів подолання порушень мовлення та пошуку оптимальних психолого-педагогічних шляхів, що дозволяють всебічно впливати на психічний розвиток зазначеної категорії дошкільників і зокрема, на формування у них творчого мислення. Це є необхідною умовою для подальшого успішного навчання дітей у школі.

Ця проблема виникає з протиріччя між необхідністю розвитку творчого мислення у старших дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення в освітньо-корекційному процесі ЗДО, з одного боку, і з іншого - відсутністю цілеспрямованої спеціальної роботи у цьому напрямі.

Усе зазначене і зумовило вибір теми магістерського дослідження: «Розвиток творчого мислення у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення засобами ігрової діяльності».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри спеціальної освіти ХДУ «Зміст та технології навчання в системі спеціальної освіти та інклюзивному освітньому середовищі» (0119U101727 від 22.11.2019.).

Мета дослідження – розробити напрями та зміст корекційно-розвивальної роботи з формування творчого мислення у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.

Відповідно мети нами було визначено провідні **завдання** дослідження:

1. Зробити аналіз літературних джерел з проблеми дослідження.
2. Вивчити особливості розвитку мислення у дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення.
3. Експериментальним шляхом виявити рівень опанування творчим мисленням дітьми старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.
4. Виділити психолого-педагогічні умови підвищення ефективності психолого-педагогічної роботи з розвитку творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ.
5. Розробити та апробувати напрями та зміст корекційно-розвивальної роботи з формування творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ.

Об'єкт дослідження – мовленнєво-мисленнєва діяльність дітей дошкільного віку із ЗНМ.

Предмет дослідження – напрями та зміст корекційно-розвивальної роботи з формування творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення та аналіз психолого-педагогічних, медичних, наукових джерел для визначення стану і теоретичного обґрунтування проблеми дослідження; *емпіричні:* спостереження, вивчення мовленнєвої продукції дітей, констатувальний, формувальний та контрольний експеримент; *статистичні:* статистична обробка результатів експериментальної роботи та їх інтерпретація з метою

обґрунтування достовірності та репрезентативності даних педагогічного експерименту.

Елементи наукової новизни дослідження. Науково-теоретично *обґрунтовано* значення цілеспрямованого формування складових творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ з метою їх успішного пізнавального розвитку, навчання та соціалізації; *уточнено* сутність терміну «творче мислення», експериментальні дані про стан сформованості творчого мислення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ; *подальшого розвитку* набули положення про необхідність організації цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи з розвитку творчого мислення у зазначеної категорії дітей.

Практичне значення дослідження. Одержані результати можуть бути використані для подальших наукових розвідок з даної проблеми, а також можуть стати в нагоді логопедам, вихователям логопедичних груп, психологам ЗДО у процесі організації освітньо-корекційної роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Апробація дослідження. Матеріали роботи представлено у публікації «До проблеми розвитку мислення у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення» (Інтеграція науки і практики в умовах модернізації спеціальної освіти України: збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 23-24 березня 2023 року / за заг.ред. С.Д.Яковлевої, Н.В.Кабельнікової. Івано-Франківськ, 2023. С. 58 -61.)

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

Науково-теоретичні засади дослідження проблеми розвитку творчого мислення у дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення

1.1. Характеристика творчого мислення, його властивості

Творче осмислення дійсності є одним із способів активного пізнання світу, і саме воно уможлиблює прогрес, як окремого індивіда, так і людства в цілому. За Р. Немовим, творчого мислення трактується наступним чином: «Творче мислення – вид мислення пов'язані з створенням та відкриттям чогось нового» [29, с. 138].

Спроби пояснити феномен творчого мислення здійснювалися ще античними філософами і досі не припиняються. У ХХ столітті його вивченням зайнялися також психологи та фахівці з кібернетики. Незважаючи на таку тривалу увагу до проблеми, не всі її аспекти до кінця розкриті, тому дослідження у цій галузі продовжуються.

Психологи-гуманісти (Г. Олпорт, А. Маслоу) вважали, що джерело творчості – мотив особистісного зростання. За А.Маслоу, – це потреба в самоактуалізації, повної та вільної реалізації своїх здібностей та життєвих можливостей [27].

Творче мислення вивчалось також у рамках психометричного підходу. На особливу увагу заслуговує концепція креативності Дж. Гілфорда і П. Торренса, в якій креативність представлена як універсальна пізнавальна творча здатність [31].

У словнику психологічних термінів за ред. В.Бусел можна знайти таке визначення креативності: «Креативність – здатність людини відмовлятися від стереотипних способів мислення. Основні фактори креативності – оригінальність, семантична гнучкість, здатність до загостреного сприйняття недоліків, дисгармонії» [8, с. 390].

Розглядаючи творче мислення, на нашу думку, слід окремо зупинитися на характеристиці власне мислення як психічного процесу.

Процес мислення трактується як усвідомлене сприйняття навколишнього світу у всіх проявах, створення уявлень про предмет і явища, пошук зв'язків та вирішення завдань, а також уміння абстрагуватися [1].

Пізнання про нові предмети та явища формується через вже знайому нам інформацію. У процесі обмірковування людина завжди визначає новий предмет чи явище через його загальні та специфічні характеристики щодо інших відомих їй об'єктів.

Мета мислення людини – осмислювати одержану інформацію, визначати глибинні зв'язки та властивості предметів і явищ, розпізнавати їх причинно-наслідкові зв'язки, знаходити шляхи вирішення проблем та генерувати нові ідеї [38].

За своєю природою мислення людини є причинно-наслідковим – упродовж життя людина усвідомлено та не усвідомлено створює моделі ситуацій, які дають їй відчуття, що вона розуміє, яким чином щось відбувається.

У процесі мислення радіюються такі логічні операції для роботи з інформацією: аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, класифікація, узагальнення.

Мислення як форму пізнання дійсності сьогодні вивчають вчені з різних галузей науки – психології, філософії, когнітивістики, логіки, педагогіки та комп'ютерного програмування. Незважаючи на різні підходи та інтереси, всі ці напрями дотримуються думки, що мислення людини складається з трьох видів або стадій розвитку пізнання:

1. Предметно-дійсне мислення – безпосереднє сприйняття об'єкта.
2. Наочно-образне мислення – можливість оперувати образами на думці, згадувати об'єкт.
3. Абстрактне (словесно-логічне мислення) – можливість виконувати логічні операції з поняттями подумки [9].

Всі ці види мислення властиві кожній людині та розвиваються в процесі її дорослішання та навчання.

Щодо словосполучення «творче мислення», то воно передбачає породження асоціацій, пов'язаних з чимось загадковим та новим. Творче мислення відрізняється оригінальністю, гнучкістю, образністю. В основі творчого мислення є синтез логічного мислення та уяви. Ці процеси органічно доповнюють один одного, однак їх роль відрізняється на різних етапах творчого процесу [4].

Оскільки уява є невід'ємною складовою творчого мислення, зупинимося на характеристиці цього процесу.

Уява – це частина будь-якої з розумових функцій (пам'яті, сприйняття, уваги). Вона їх поєднує і стає перехідною формою між усіма структурами цілісного інтелекту [17].

Породжувати реальність образах – це фізична здатність лише людського мозку. Особливості її тому, що вона має зв'язок з органічними, смисловими і психічними компонентами мислення і поєднує їх. За її допомоги створюються мистецькі та культурні шедеври: література, живопис, скульптура. Всі ці здобутки реалізовані людством завдяки цьому феномену.

В уяві приховані можливості, які роблять необмеженими процеси пізнання. Відображення дійсності у свідомості з допомогою уяви має важливе значення як для інтелекту, так і психіки, зокрема:

— людина за допомогою уяви планує свої подальші вчинки і може уявити свою поведінку, продумати попередній результат своїх дій;

— завдяки уяві, людина може перенестися в часі – в минуле чи майбутнє, довільно актуалізувати у пам'яті давні події, заново переживати ці стани, витягуючи з них матеріал для творчості;

— в уяві вирішуються завдання, коли безпосередній реальний вплив є майже недоступним чи остаточно незрозумілим; з її допомогою доопрацьовуються відсутні деталі інформації [17].

В уяву надходять образи різного походження. На відміну від сприйняття, воно може містити елементи, яких немає реальності. Вигадані об'єкти та події називаються фантазією. А бажання – мрією.

Уява може бути активною (продуктивною) та пасивною. Активна викликає конкретні образи у свідомості за допомогою волі. При цьому образ не завжди відповідає точному опису об'єкта, це може бути індивідуальне уявлення про щось. За допомогою продуктивної уяви людина прагне створити новий об'єкт реальності, використовуючи цю [23].

Образи у пасивній уяві виникають незалежно від вольових зусиль людини, вони з'являються спонтанно у свідомості.

Пасивна уява рідко бере участь у творчому процесі. Вона не залежить від вольових зусиль. Її образи у свідомості мають раціональний характер [1].

Розглядаючи функції уяви, слід зазначити, що уява відіграє важливу роль у регуляції психіки та пізнавальних процесів зокрема: сприйняття, пам'яті, уваги, мовлення. Асоціативні образи, що сформувалися, пов'язані з пошуком потрібного об'єкта в оточенні, звертають людську увагу на предмети, які їм відповідають.

Відтворення минулої ситуації в образах робить пошук мовних засобів під час мовленнєвої взаємодії більш швидким та спонтанним [24].

Таким чином, властивості уяви дозволяють людині актуалізувати образи, планувати свої дії на майбутнє, уявляти свою мету та план її виконання, утримання намірів та засобів у цілому.

Як відомо, творчі здібності людини багато в чому залежать від індивідуальних особливостей її пам'яті, уваги, сприйняття. Всі ці функції інтелекту залежить від типу організації самої психіки.

Психологи (Л.Виготський, Л. Венгер, П.Гальперин та ін.) виділяють два типи мислення, зокрема: конкретно-образне та словесно-логічне.

Конкретно-образне мислення характеризується сприйняттям світу у конкретних образах. Люди, для яких властивий цей тип мислення, найбільш схильні до творчості. Найчастіше це художники – поети, письменники. Його

пов'язують із домінуванням правої півкулі мозку, яку ще називають «емоційним мозком».

Люди з другим типом мислення (словесно-логічним) більш успішно працюють із абстрактними поняттями, символами (математичними, словесними). Відповідно, цей тип належить лівій півкулі – логічній [10].

Природно, що у творчому процесі бере участь і особистість автора. На основі цього факту психологи розробили багато психологічних тестів, які визначають особистість людини, її бажання та емоції. Популярні, наприклад, тест плям Роршаха, кольоровий тест Люшера [17].

Знаменитий психолог К. Юнг [40] запропонував інший поділ типів особистості за домінуванням типів мислення:

1. Інтуїтивний тип, якому властивий іраціональний компонент (емоції) та домінування правої півкулі мозку. Інтуїтивний тип особистості характеризується спонтанністю поведінки думок, ідейністю. Користується передбаченням відповіді як мотивуючим станом.

2. Розумовий тип особистості, у якому людина керується стійкими логічними зв'язками. У деяких випадках - конкретно-чуттєвими. Вирішення завдання досягається за допомогою послідовного моделювання. Такого типу мислення супроводжує експериментальна перевірка теорії, практичне підтвердження [40].

Слід зазначити, що властивості творчого мислення можуть проявлятися у будь-якому з вище зазначених типів. Найбільш загальним для їхнього розвитку зазначають уміння створювати абстракції, збирати всі образи в один загальний. В абстракціях предмет відображає всі багатоваріантні використання. Реальність у них розкривається у всіх можливих сенсах.

Серед особливостей творчого мислення виділяють такі ознаки, як:

1. Оригінальність, прагнення створити щось нове, що раніше не існувало. Створений об'єкт або ідея мають бути унікальними. Як правило, творчий розум не приймає чужих рішень, він скрізь шукає щось своє, відмінне від інших.

2. Семантична гнучкість. Спроба застосувати до об'єкта інший погляд. Розглянути об'єкт з усіх боків, враховуючи всі його властивості та ознаки; виявити його потенціал, який до цього був прихований.

3. Образна гнучкість. Адаптивність сприйняття. Вміння змінити бачення об'єкта. Виявити його характеристики, які можуть зробити його застосування унікальним.

4. Спонтанна гнучкість. Здатність переключатися з однієї думки на іншу, генерувати різну інформацію, спонтанно вигадувати ідеї у різних ситуаціях, не пов'язаних із ними [29].

Додатковою властивістю творчого мислення вважають евристику. Евристичний метод вирішення завдань передбачає будь-якого звичайного методу. Це розрив шаблону чи його перетворення. Необхідно вийти із загальноприйнятих рамок, щоб вигадати нову ситуацію, яка вирішить проблемну. Пошук рішення здійснюється, як правило, без повної інформації про її вирішення та не має чіткого алгоритму дій. Такі завдання вирішуються із застосуванням інтуїції, передбачення результату, з відчуттям внутрішнього осяяння (інсайту) [24].

Отже, творчість визначається як діяльність людини, що створює нові матеріальні та духовні цінності, що мають новизну і суспільну значущість.

Творче мислення - це мислення, результатом якого є відкриття принципово нового чи вдосконаленого вирішення того чи іншого завдання. Творче мислення спрямоване створення нових ідей. Здатністю до творчого мислення певною мірою має, кожен індивід зі збереженим інтелектом, рівень проявів творчого мислення залежить від віку людини та особливостей її розвитку.

1.2. Особливості розвитку мислення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення

В логопедії загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) характеризують як таку форму мовленнєвої патології, при якій виявляється порушеною

сформованість всіх мовленнєвих складових, що відносяться як до фонетико-фонематичних, так і до лексико-граматичних компонентів. Важливо зазначити, що до цієї категорії відносять дітей, у яких первинно збережені слух та інтелект [33].

Не дивлячись на те, що контингент дошкільників із ЗНМ є досить різноманітним за ступенем тяжкості проявів мовленнєвого дизонтогенезу та вторинних психічних відхилень, можна виокремити деякі загальні закономірності їх мовленнєвого розвитку. Ці діти, як правило, пізно починають використовувати в активному мовленні слова; тривалий час в них порушена вимова звуків раннього та середнього онтогенезу; розуміння мовлення знижено; активний словниковий запас бідніший за пасивний; спостерігаються значні труднощі в опануванні та використанні засобів граматизації з метою здійснення операцій словозміни та словотворення; неправильне вживання прийменників, сполучників; діти утруднюються у побудові поширених речень різної структури тощо. І, як наслідок, все це призводить до порушення однієї з основних функцій мовлення і мови – комунікативної [1].

Оскільки мовлення дуже тісно пов'язано з іншими психічними станами та процесами, у дітей із ЗНМ відбувається специфічний розвиток останніх. Особливо негативно тотальне недорозвинення всіх компонентів мовленнєвої системи впливає на розвиток мислення.

Так, В.Тарасун, досліджуючи особливості інтелекту дітей з ЗНМ, відзначає, що ці діти мають всі можливості для поступового оволодіння розумовими операціями. Наочно-дієве мислення цих дітей найчастіше не відстає від мислення однолітків із нормотиповим мовленнєвим розвитком. Однак можливості користуватися наочно-образним, і надалі словесно-логічним мисленням вже знижуються, що потребує цілеспрямованого корекційно-розвивального впливу [35].

Л.Трофименко вважає, що відмінними рисами мислення дітей з мовленнєвим недорозвиненням є недостатність внутрішнього мовлення.

Показники вербального інтелекту цих дітей значно вищі, ніж невербального [39].

Є.Соботович, виділила серед особливостей мисленнєвої діяльності дітей із ЗНМ відставання у темпі прийняття стратегії вирішення проблемної ситуації, знижений рівень продуктивної організації мисленнєвої діяльності, нестійкість уваги, труднощі утримання інструкцій [34].

Результати досліджень С.Коноплястої та Т.Сак засвідчують, що у старших дошкільників із ЗНМ виявляється недостатня завершеність розвитку наочно-образного мислення. Про що засвідчує несформованість словесних узагальнень, розумових операцій, прийнятних способів вирішення наочно-образних завдань, включення у вирішення проблемних ситуацій вербалізації [21].

В дослідженнях О.Камишної акцентується увага на недостатності мислення дітей дошкільного віку із ЗНМ. При цьому одну з центральних ролей у цих дослідженнях відводиться питанням співвідношення мислення і мовлення під час недорозвиненні мовленнєвої функції [18].

Слід зазначити, що мислення є найвищим пізнавальним процесом. Дитяче мислення проходить певні етапи у своєму розвитку: наочно-дієве → наочно-образне (невербальне) → словесно-логічне → абстрактно-логічне (вербальне) мислення. Ці форми є послідовними етапами розвитку мислення в онтогенезі [21].

У дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення виявляється недостатній обсяг відомостей про навколишній світ, про властивості та функції предметів дійсності, у них виникають труднощі під час встановлення причинно-наслідкових зв'язків явищ, труднощі у засвоєнні абстрактних і узагальнювальних понять, у програмуванні свого висловлювання. Їм недоступно осмислення та вживання складних мовленнєвих конструкцій. За наявності повноцінних передумов оволодіння розумовими операціями, діти відстають у розвитку словесно-логічного

мислення, важко опановують операціями аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення [1].

Відставання у розвитку мисленнєвої діяльності у дітей із мовленнєвим недорозвиненням проявляються у всіх компонентах структури мислення і, в першу чергу, у слабкості аналітико-синтетичної діяльності, низької здатності до відволікання та узагальнення, у труднощах розуміння смислової сторони будь-якого явища. Темп мислення у дітей дошкільного віку із ЗНМ сповільнений, їм важко переключитися з одного виду розумової діяльності на інший. Недостатність мислення перебуває у прямому зв'язку із загальним порушенням мовлення, тому словесні визначення, не пов'язані з конкретною ситуацією, встановлюються зазначеною категорією дітей зі значними труднощами [25].

Отже, відставання у розвитку мислення – одна з основних рис, що відрізняють дошкільників із ЗНМ від їх однолітків з нормотиповим мовленнєвим розвитком.

В даний час проблемі розумового розвитку дошкільників із ЗНМ приділяється значна увага. Це пояснюється необхідністю підвищення ефективності логокорекційного процесу не тільки спрямованого на компенсацію та корекцію мовленнєвого недорозвинення, а й на підготовку зазначеної категорії дітей до навчання у закладі загальної середньої освіти у тому числі й у інклюзивних класах.

Аналіз літературних джерел засвідчив, що проблема вивчення стану мисленнєвих операцій у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення потребує подальшого осмислення та поглиблення. Оскільки дошкільники із ЗНМ складають найчисленнішу групу дітей з тяжкими порушеннями мовлення, необхідно якомога раніше виявити порушення у формуванні їх розумових операцій та провести психолого-педагогічну роботу, що відповідає віковим та психологічним особливостям дитини.

1.3. Динаміка розвитку творчого мислення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення

Творче мислення – це такий тип мислення, для якого є характерним високий рівень спрямованості на творчість, мотиваційно-творча активність, що проявляється в органічному поєднанні з високим рівнем творчих здібностей, які дозволяють досягти прогресивних, соціальних та особливо значущих результатів в одному або декількох видах діяльності [17].

Для розвитку потенційних можливостей розвитку творчого мислення дітей дошкільного віку із ЗНМ необхідно досліджувати не тільки найбільш складні форми мислення, а й генетично більш ранні.

Старший дошкільний вік багато в чому є сензитивним у плані розвитку творчих можливостей дитини, у тому числі і її творчого мислення. Для сучасної системи дошкільної освіти це важлива проблема, особливо у ситуації підготовки дитини до шкільного навчання.

Аналіз результатів дослідження Є.Соботович дозволив виявити динаміку в розвитку показників творчого мислення у дівчаток та хлопчиків 5 та 6 років із ЗНМ. Спостерігається позитивна динаміка різних характеристик креативності, яка знаходить своє відображення у загальній віковій зміні творчої позиції дитини, підвищення рівня розвитку креативності у процесі онтогенетичного розвитку [34]. А виявлена гетерохронність - закономірний результат культурного розвитку дитини та її руху від періоду асоціативного процесу до періоду присвоєння соціальних норм (Л.Венгер, А.Матюшкін, Н.Поддяков).

Творче мислення дітей 5 і 6 років із ЗНМ характеризується різним ступенем виразності своїх вербальних та невербальних показників.

Відомо, що у старшому дошкільному віці відбувається інтенсивний розвиток сюжетно-рольової гри, яка також істотно впливає на розвиток творчого мислення.

Як відомо, у дітей 5-го року життя переважає наочно-образне мислення, тоді як у дітей 6-го року життя вже здійснюється перехід від

наочно-образного мислення до словесно-логічного, однак без спеціальної психолого-педагогічної роботи у цьому напрямі цей перехід у старших дошкільників не відбувається або відбувається із затримкою. Крім того, до шестирічного віку зазначена категорія дітей може здійснювати операції пошукової діяльності, спрямованої на вирішення нових, незвичайних завдань тільки за активної допомоги дорослого. Це дозволяє досягти різноманітності та варіативності дій, при цьому підвищення показників гнучкості та оригінальності мислення у старших дошкільників із ЗНМ на відміну від їх нормотипових однолітків не спостерігається [1].

У зв'язку з цим включення до корекційно-розвиткової програми розвитку творчого мислення спеціально розроблених сюжетно-рольових ігор є, одним із ефективних засобів розвитку творчості дитини із ЗНМ в цілому.

Крім того, більшість дітей 6-го року життя проходять спеціальну підготовку до шкільного навчання на базі закладів загальної освіти, що сприяє поступовому формуванню довільних, свідомо керованих процесів.

В цілому до початку шкільного навчання динаміка показників розвитку вербального творчого мислення у дітей 6 років життя, у яких мовленнєве недорозвинення було некомпенсоване, значно нижчі, ніж у їх однолітків з нормою [10].

Отже, формування творчо активної особистості, що володіє здатністю ефективно та нестандартно вирішувати життєві проблеми, закладається в дитинстві та є важливою умовою подальшого розвитку особистості людини, її успішної творчої діяльності. Відповідно, перед закладами загальної та спеціальної дошкільної освіти постає важливе завдання розвитку творчого потенціалу вихованців. Одним із напрямів психічного розвитку дитини в дошкільному дитинстві є розвиток різних сторін особистості, орієнтований насамперед на розвиток творчого мислення.

РОЗДІЛ 2

Напрями та зміст психолого-педагогічної роботи з розвитку творчого мислення у старших дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення

2.1. Експериментальне дослідження стану сформованості проявів творчого мислення у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення

2.1.1. Організація та опис методики констатувального експерименту

Дошкільне дитинство є сприятливим періодом у розвитку творчого мислення оскільки. У цьому віці діти надзвичайно допитливі, вони мають величезне бажання пізнавати навколишній світ. І дорослі, заохочуючи допитливість, надаючи дітям знання, залучаючи їх в різні види діяльності, сприяють розширенню дитячого досвіду. А накопичення досвіду та знань – це необхідна передумова для майбутньої творчої діяльності [4].

Водночас, як ми зазначали у першому розділі нашого дослідження, дошкільники з тяжкими порушеннями мовлення, зокрема із ЗНМ виявляють уповільнений розвиток всіх форм мислення, особливо абстрактно-логічного та вербального, що зумовлено структурою мовленнєвого порушення, індивідуальних особливостей зазначеної категорії дітей та ефективністю психолого-педагогічного впливу.

З огляду на зазначене, нами було проведено експериментальне дослідження, що складалося з трьох етапів: 1) констатувальний; 2) формувальний; 3) контрольний.

Мета експериментального дослідження – визначити рівень та особливості сформованості творчого мислення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ

Відповідно мети нами окреслено завдання дослідження:

1. Добрати методику констатувального експерименту, розробити критерії оцінювання виконання завдань.

2. Виявити рівні та особливості розвитку творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ.

3. Визначити психолого-педагогічні умови, напрями та зміст корекційно-розвивальної роботи з розвитку творчого мислення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ та перевірити їх ефективність.

В експериментальну роботу було залучено 25 дітей старшого дошкільного віку Антонівського ЗДО комбінованого типу для дітей з порушеннями мовлення № 26. Діти були розподілені на дві групи – експериментальну та контрольну. Характеристика цих груп представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Характеристика старших дошкільників із ЗНМ, залучених до експерименту

Експериментальна група (n=13)			Контрольна група (n=12)		
Ім'я дитини	Вік (роки)	Логопедичне заключення	Ім'я дитини	Вік (роки)	Логопедичне заключення
Микита К.	5,5	ЗНМ III р.	Мілана С.	5,4	ЗНМ III р.
Оля В.	5,2	ЗНМ II-III р. стерта дизартрія	Дмитро І.	6,0	ЗНМ II р. (моторна алалія)
Наталя К.	5,8	ЗНМ III р.	Микита С.	5,4	ЗНМ III р. (логоневроз)
Давид О.	5,6	ЗНМ III р. (стерта дизартрія)	Гліб Д.	5,7	ЗНМ III р.
Емілія В.	5,4	ЗНМ II р. (моторна алалія)	Богдана К.	5,7	ЗНМ III р. (стерта дизартрія)
Данило Ф.	6,0	ЗНМ III р.	Єва Ц.	5,10	ЗНМ III р.
Захар М.	5,9	ЗНМ III р. (дискінетичний синдром)	Матвій Т.	5,11	ЗНМ III р. (стерта дизартрія)
Максим Л.	5,10	ЗНМ III р.	Максим І.	5,9	ЗНМ III р.
Уляна З.	5,3	ЗНМ III р.	Аліна Б.	5,10	ЗНМ III р.
Дмитро П.	5,9	ЗНМ III р. (закрита дисфонія)	Єлісей Ч.	5,6	ЗНМ III р.
Поліна Б.	5,2	ЗНМ II р. (моторна алалія)	Катя Я.	5,2	ЗНМ II р. (ВВР)
Богдан Б.	5,5	ЗНМ III р.	Влад М.	5,4	ЗНМ II р. (моторна алалія)
Марк С.	5,10	ЗНМ III р.			

Етапи проведення експериментальної роботи:

констатувальний – березень 2023 року;

формувальний – квітень-травень 2023 року;

контрольний – перший-другий тиждень червня 2023 року.

Для реалізації мети експериментально-дослідної роботи нами було підібрано методики дослідження стану та особливостей творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ:

1. Фігурний тест П.Торренса [29].
2. Методика «Чарівна дощечка» [6].
3. Методика «Врятуймо ведмежатко» [12].

Фігурний тест П. Торренса

Мета: діагностика рівня розвитку творчої уяви у дітей старшого дошкільного віку

Фігурний тест складається із 3-х субтестів.

Відповіді на всі завдання даються у вигляді малюнків та підписів до них.

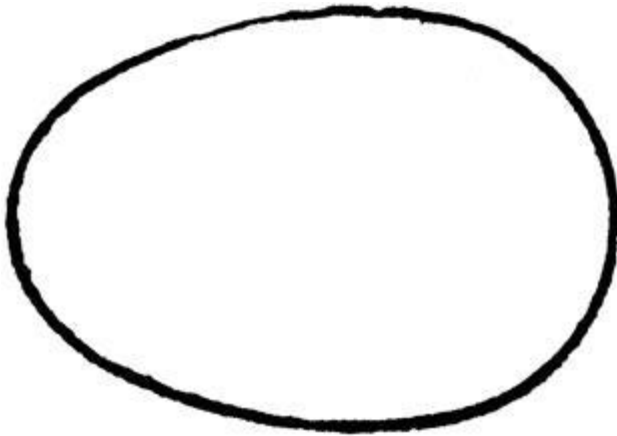
Загальна інструкція: «Давай помалюємо. Постарайся намалювати так, щоб твій малюнок був цікавим, незвичайним та особливим».

Пояснюючи як виконувати завдання, неможна наводити приклади можливих відповідей, показувати малюнки, виконані кимось іншим. Перед виконанням кожного субтесту експериментатору слід промовляти зміст завдання, уточнювати, що саме слід зробити.

На виконання кожного субтесту дається 10 хв., але, на думку багатьох психологів, час виконання завдання не обмежувати, оскільки креативний процес передбачає вільну організацію тимчасового компонента творчої діяльності. Ми дотримувалися саме цього положення і час на виконання субтестів не обмежували. Художній рівень виконання у малюнках не враховується.

Субтест 1. «Намалюй картинку».

Дитині пропонується намалювати картинку, при цьому як основу малюнка використовується кольорова овальна пляма, що була вирізана з кольорового паперу (Рис.2.1).

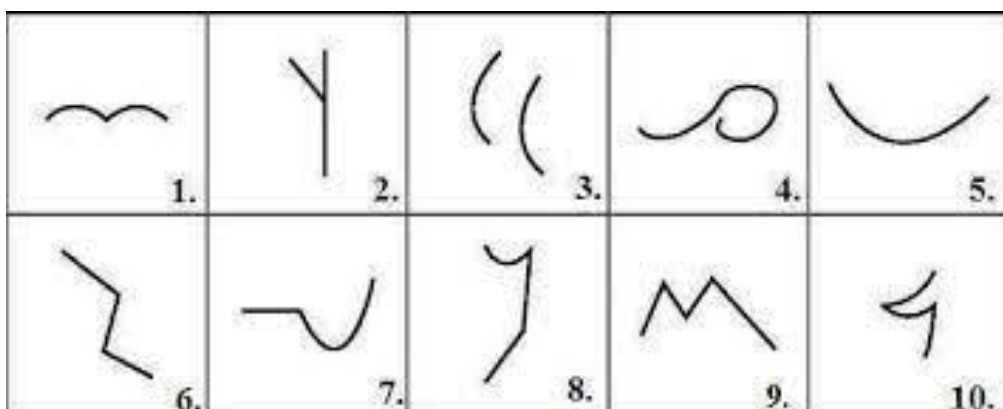

Рис.2.1. Шаблон до субтесту 1 «Намалюй картинку» (П.Торренс)

Колір овалу дитина обирає самостійно із запропонованих варіантів. Стимульна фігура має форму та розмір звичайного курячого яйця. Дорослий просить дати назву своєму малюнку.

Субтест 2. «Заверши фігуру».

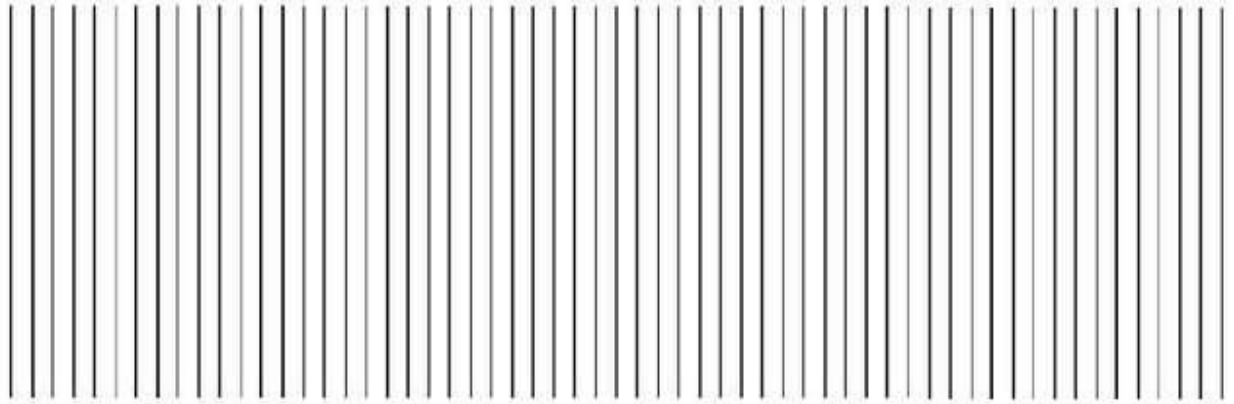
Дитині пропонується домалювати десять незакінчених стимульних фігур, а також придумати назву до кожного малюнка (Рис.2.2).

Рис.2.3. Шаблон до субтесту 2 «Заверши фігуру» (П.Торренс)

Субтест 3. «Лінії, що повторюються».

Стимульним матеріал - це 30 пар паралельних вертикальних ліній. На основі кожної пари ліній дитині необхідно створити малюнок, який не повторюється (Рис.2.3).

Рис.2.3. Шаблон до субтесту 3 «Лінії, що повторюються» (П.Торренс)

Оцінювання результатів виконання субтестів відбувається відповідно 5 показників: швидкість; оригінальність; розробленість; супротив замиканню; абстрактність назв.

Обробка отриманих експериментальних даних за кожним показником відбувалася наступним чином.

Показник «швидкість» характеризує творчу продуктивність дитини.

Оцінюється лише у 2-му 3-му субтесті відповідно наступних положень:

1. Для оцінки необхідно підрахувати загальну кількість відповідей (малюнків) дитини.
2. Під час підрахунку показника враховуються лише адекватні відповіді;
3. Якщо малюнок через свою неадекватність не оцінюється балом за показником швидкості, то він виключається з усіх подальших підрахунків.

Неадекватними вважаються такі малюнки:

- Малюнки, під час створення яких запропонований стимул (незакінчений малюнок або пара ліній) не був використаний як складова зображення.
- Малюнки, які є безглуздими абстракціями, що мають безглузду назву.

- Осмислені малюнки, що повторюються кілька разів, рахуються як одна відповідь.

4. Якщо дві (або більше) незакінчені фігури у субтесті 2 використані у процесі створення однієї картинки, то оцінюємо кількістю балів, що відповідає кількості фігур, що використала дитина, оскільки це незвичайна відповідь.

5. Якщо дві (або більше) пари паралельних ліній у субтесті 3 дитина використала під час створення однієї картинки, то нараховується лише один бал, оскільки дитина проявила одну ідею.

Показник «оригінальність» є найзначущим показником креативності.

Ступінь оригінальності свідчить про індивідуальний прояв, нешаблонність, особливості творчого мислення дитини, його яскраво вираженої несхожості.

Цей показник оцінюється за всіма 3 субтестами відповідно до наступних положень:

1. Оцінка ґрунтується на статистичній рідкості відповіді. Звичайні відповіді, що часто зустрічаються, оцінюються в 0 балів, всі інші в 1 бал.

2. Оцінюється малюнок, а не назва.

3. Загальна оцінка оригінальності одержується у результаті суми оцінок за всіма малюнками.

Список відповідей на 0 балів за «оригінальність»:

Якщо у списку неоригінальних відповідей наводиться відповідь «обличчя людини» та відповідна фігура перетворена на обличчя, то даний малюнок отримує 0 балів, але якщо ця ж незакінчена фігура перетворена на вуса чи губи, які потім стають частиною обличчя, відповідь оцінюється в 1 бал.

У субтесті 1 оцінюється тільки той предмет, який був намальований на основі кольорової наклеєної фігури, а не сюжет в цілому (риба, хмара, хмаринка, квітка, яйце, звірі (цілком тулуб, морда тварини), озеро, обличчя або фігура людини).

У субтесті 2 потрібно звернути увагу на те, що всі незакінчені фігури мають свою нумерацію, зліва-направо та зверху-вниз:

1.2.

3.4.

і т.п.

1. – цифра (цифри), буква (літери), окуляри, обличчя людини, птах (будь-який), яблуко;

2. - літера (літери), дерево або його деталі, обличчя або фігура людини, мітла, рогатка, квітка, цифра (цифри);

3. – цифра (цифра), буква (літери), звукові хвилі (радіохвилі), колесо (колеса), місяць, обличчя людини, вітрильний корабель, човен, фрукт, ягоди;

4. – літера (літери), хвилі, змія, знак питання, обличчя та фігура людини, птах, равлик (хробак, гусениця), хвіст тварини, хобот слона, цифра (цифри);

5. – цифра (цифри), буква (літери), губи, парасолька, корабель, човен, обличчя людини, м'яч (куля), посуд;

6. – ваза, блискавка, гроза, сходинка, сходи, літера (літери), цифра (цифри);

7. – цифра (цифри), буква (літери), автомобіль, ключ, молот, окуляри, серп, совок (ківш);

8. – цифра (цифри), буква (літери), дівчинка, жінка, обличчя або фігура людини, сукня, ракета, квітка;

9. – цифра (цифри), літера (літери), хвилі, гори, пагорби, губи, вуха тварин;

10. - цифра (цифри), буква (літери), ялинка, дерево, сучки, дзьоб, птахи, лисиця, обличчя людини, мордочка тварини.

У субтесті 3: книжка, зошит, побутова техніка, гриб, дерево, двері, будинок, паркан, олівець, коробка, обличчя або фігури людини, вікно, меблі, посуд, ракета, цифри.

Показник «абстрактність назви» демонструє здатність виділяти головне, здатність розуміти сутність проблеми, що пов'язані з розумовими процесами синтезу та узагальнення.

Цей показник підраховується у субтестах 1 та 2.

Оцінювання здійснюється за шкалою від 1 до 3.

0 балів: Очевидні назви, прості заголовки (назви), що констатують клас, до якого належить намальований об'єкт. Ці назви складаються з одного слова, наприклад: «Сад», «Гори», «Булочка» тощо.

1 бал – прості описові назви, що відображають конкретні властивості намальованих об'єктів, які виражають лише те, що бачимо на малюнку, або описують те, що людина, тварина чи предмет роблять на малюнку, або назви, з яких легко виводяться найменування класу, до якого відноситься об'єкт - «Маруся» (кішка), «Чайка, яка летить», «квітка цвіте», «Карпати» (гори), «Хлопчик хворіє» тощо.

2 бали – образні описові назви «Загадкова русалка», «Сигнал SOS», назви, що описують почуття, думки «Давай пограємо» тощо.

3 бали – абстрактні, філософські назви. Ці назви виражають сутність малюнка, його глибинний зміст «Мій відгук», «Навіщо виходити звідти, куди ти повернешся ввечері».

Показник «супротив замиканню» демонструє здатність тривалий час залишатися відкритим новизні та різноманітності ідей, досить довго відкладати ухвалення остаточного рішення для того, щоб зробити розумовий стрибок і створити оригінальну ідею.

Оцінюється тільки у субтесті 2 за шкалою від 0 до 2 балів.

0 балів – фігура замикається найшвидшим і найпростішим способом: за допомогою прямої або кривої лінії, суцільного штрихування або зафарбовування, літери та цифри так само оцінюються у 0 балів.

1 бал – рішення перевершує просте замикання фігури. Дитина швидко і просто замикає фігуру, але потім доповнює її деталями ззовні. Якщо деталі

додаються лише всередині замкнутої фігури, виконання малюнка оцінюємо у 0 балів.

2 бали – стимульна фігура не замикається взагалі, залишаючись відкритою частиною малюнка чи фігура замикається за допомогою складної конфігурації; 2 бали також виставляємо у випадку, якщо стимульна фігура залишається відкритою частиною закритої фігури. Літери та цифри оцінюємо у 0 балів.

Показник «розробленість» відображає здатність детально розробляти вигадані ідеї.

Оцінюється у всіх 3-х субтестах. Під час оцінювання виконання завдань за цим показником дотримувалися наступних положень:

1. Один бал нараховується за кожну істотну деталь малюнка, що доповнює вихідну стимульну фігуру, при цьому деталі, що належать до одного й того ж класу, оцінюються лише один раз, наприклад, у квітки багато пелюсток – усі пелюстки вважаємо як одну деталь водночас, наприклад: квітка має серцевину (1 бал), 2 листочки (+1), пелюстки, серцевина і листя заштриховані (+1 бал) разом: 5 балів за малюнок.

2. Якщо малюнок містить кілька однакових предметів, оцінюється розробленість одного з них також додаємо ще 1 бал за ідею намалювати інші такі ж предмети. Наприклад: у саду може бути кілька однакових дерев, у небі – однакові хмари тощо. По 1 додатковому балу додається за кожну істотну деталь із квіток, дерев, птахів та 1 бал за ідею намалювати таких самих птахів, хмари тощо.

3. Якщо предмети повторюються, але кожен із них має відмінну деталь. Наприклад: квітів багато, але у кожного свій колір – додаємо по 1 новому балу за кожен колір.

4. Дуже примітивні зображення з мінімальною розробленістю оцінюються в 0 балів.

Для узагальнення одержаних результатів та визначення рівнів розвитку творчої уяви за фігурним тестом П.Торренса одержані бали за всіма

показниками сумувалися та ділилися на 5 (кількість показників) і далі проводилося співвідношення з представленими у методиці кількісними показниками.

Рівні:

>30-39 б. – низький

40-60 б. – середній

61-70 < б.– високий

Методика «Чарівна дощечка»

Мета: дослідження здатності до експериментальної діяльності з об'єктами, які можна перетворювати.

Обладнання: дощечка з дерева, що уявляє собою поєднання за допомогою петель чотирьох менших за розміром квадратних ланок (розмір кожного елемента складає 15 x 5 см).

Інструкція: Дощечка у розгорнутому вигляді розташовується перед дитиною на столі. Експериментатор звертається до дитини: «Давай пограємось з цією дощечкою. Я тобі розкрию таємницю, це не проста дерев'яна дощечка, а чарівна. Ти її можеш згинати та розкладати, і дощечка стане схожа на щось. А ну спробуй це зробити!». Коли дитина склала дощечку вперше, питаємо: «Скажи, що у тебе вийшло? На що стала схожа дощечка?» Після того, як дитина відповіла, дорослий знову запитує: «Як ще можна її скласти? На що зараз вона схожа? Спробуй ще раз». Дитині дається 10 спроб, не враховуючи тренувальну, яку використовували для з'ясування, чи зрозуміла дитина завдання.

Оцінювання результатів:

Дитина одержує 1 бал за кожну відповідь, яка не повторюється: називає форму предмета, яку одержала у процесі складання дощечки. На підставі одержаних результатів нами виділено рівні сформованості у дітей старшого

дошкільного віку із ЗНМ здатності до експериментальної діяльності з об'єктами, які можна перетворювати.

1-5 б.- низький рівень

6-8 б. – середній рівень

9-10 б. – високий рівень

Методика «Врятуймо ведмежатко»

Мета: дослідження рівня сформованості здатності до надситуативно-перетворювального характеру реалізації творчих рішень шляхом перенесення властивостей знайомого предмета в нову ситуацію.

Обладнання: фігурка ведмедика, блюдце, маленька цеберка, дерев'яна паличка, не надута повітряна кулька, аркуш паперу.

Інструкція: На столі перед дитиною розміщують фігурку ведмедика, блюдце, цеберку, дерев'яну паличку, не надуту повітряну кульку та папір. Експериментатор бере фігурку ведмедика і звертається до дитини: «Знайомся, це Ведмедик. Одного разу він потрапив в неприємну історію. Ведмедик дуже захотів поплавати на у морі на пароплаві і поплив далеко-далеко від берега. І тут раптово піднявся сильний вітер і почався шторм. Дуже швидко на морі з'явилися величезні-величезні хвилі, і Ведмедик почав тонути. Окрім нас, нікому допомогти Ведмедику. Для цього у нас є ось ці предмети (дорослий привертає увагу дитини на розташовані перед нею предмети). Подивись, що ти б обрав, щоб врятувати Ведмедика?».

Оцінювання результатів:

Звертається увага на характер відповідей, їх обґрунтування самою дитиною. Оцінювання здійснюється за 3-х бальною шкалою.

1 бал – дошкільник обирає блюдце, цеберку, або дерев'яну паличку, якою ведмедика можна підняти зі дна, не виходячи за межі простого вибору; дитина прагне використати предмети у наявному вигляді та автоматично (механічно) застосувати їх властивості у новій ситуації.

2 бали – дитина приймає рішення з елементом простого символізму, так вона пропонує використати дерев'яну паличку як рятувальну палицю, на

якій ведмедик зможе допливти до берега. Це також демонстрація не здатності дитини вийти за межі ситуації вибору.

3 бали – дошкільник пропонує для порятунку ведмедика надути повітряну кульку, щоб він на ній полетів або з аркушу паперу зробити кораблик. Такий вибір дитини засвідчує про наявність у неї установки на перетворення наявного предметного матеріалу в нових умовах.

Рівні сформованості здатності до надситуативно-перетворювального характеру вирішення завдань.

1 б.- низький рівень

2 б. – середній рівень

3 б. – високий рівень

2.1.2. Аналіз результатів констатувального експерименту

Експериментальна робота на етапі констатації стану сформованості творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ тривала упродовж березня 2023 року. Всі методики пропонувалися дітям в індивідуальній формі у декілька підходів. Час проведення діагностичної процедури не перевищувала 30 хвилин.

Наведемо якісні та кількісні показники одержаних результатів за діагностичними методиками.

Під час оцінювання виконання субтестів за тестом П.Торренса ми враховували наступні показники швидкість; оригінальність; розробленість; супротив замиканню; абстрактність назв (для кожного субтесту вибірково)

Кількісні показники виконання субтестів дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Кількісні показники рівнів виконання субтестів П.Торренса дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ (у %)

Показник	Експериментальна група (n=13)			Контрольна група (n=12)		
	ВР	СР	НР	ВР	СР	НР
Субтест 1 «Намалюй картинку»						
Оригінальність	7,7	38,4	30,7	16,7	58,3	25,0
Абстрактність	15,3	46,1	38,6	16,7	50,0	33,3
Розробленість	7,7	38,4	30,7	8,3	33,3	58,4
Субтест 2 «Заверши картинку»						
Швидкість	7,7	46,1	46,2	16,7	50,0	33,3
Оригінальність	-	53,8	46,2	8,3	33,3	58,4
Абстрактність	7,7	46,2	53,8	8,3	50,0	41,7
Супротив замиканню	-	23,1	76,9	-	33,3	66,7
Розробленість	7,7	30,7	61,6	8,3	33,3	58,4
Субтест 3 «Лінії, що повторюються»						
Швидкість	-	23,1	76,9	-	33,3	66,7
Оригінальність	-	30,7	69,3	-	25,0	75,0
Супротив замиканню	-	23,1	76,9	-	25,0	75,0
Розробленість	-	30,7	69,3	-	33,3	67,7

Як бачимо з таблиці під час виконання субтестів старші дошкільники експериментальної та контрольної групи за всіма показниками показали переважно середній та низький рівні.

Так, у субтесті 1 «Намалюй картинку» за показником «оригінальність» високий рівень продемонстрували тільки 7,7% старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та 16,7% контрольної групи.

Переважає більшість дітей виявила середній рівень – 38,4% та 58,3% - відповідно. Низький рівень виявлено у 30,7% експериментальної та 25% контрольної груп.

За показником «абстрактність» ми одержали наступні результати: високий рівень продемонстрували тільки 15,3% старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та 16,7% контрольної групи. Так само переважає більшість дітей виявила середній рівень – 46,1% та 50,0% - відповідно. Низький рівень виявлено у 38,6% експериментальної та 33,3% контрольної груп.

Аналіз результатів виконання субтесту за показником «розробленість» засвідчив, що високий рівень продемонстрували тільки 7,7% старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та 8,3% контрольної групи, середній рівень – 38,4% та 33,3% - відповідно. Низький рівень виявлено у 30,7% експериментальної та 58,4% контрольної груп.

На основі наданого кольорового шаблону діти малювали типові фігури: рибку, хмаринку, розфарбовували яйце, рідше малювали квітку, двоє дітей намалювали повністю звірів (зайчика, ведмедика). Діти обох груп переважно не надавали значну увагу промальовуванню деталей. Діти, у яких недорозвинення мовлення за алалічним варіантом самостійно не могли дати назву своєму малюнку, їм була потрібна допомога дорослого.

Аналіз виконання дітьми субтесту 2 «Заверши картинку» нами було одержано наступні результати за досліджуваними показниками (всіма 5-ма).

За показником «швидкість» високий рівень продемонстрували тільки 7,7% старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та 16,7% контрольної групи, середній рівень – 46,1% та 50,0% - відповідно. Низький рівень виявлено у 46,2% експериментальної та 33% контрольної груп.

Високий рівень оригінальності не виявлено у жодної дитини експериментальної групи та у 8,3% старших дошкільників із ЗНМ, середній – у 53,8% та у 33,3% - відповідно. Досить значна частина досліджуваних

продемонстрували низький рівень – 46,2% експериментальної та 58,4% контрольної груп.

За показником «абстрактність» високий рівень продемонстрували 7,7% старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та 8,3% контрольної групи, середній рівень – 46,2% та 50,0% - відповідно. Натомість низький рівень виявлено у 53,8% експериментальної та 41,7% контрольної груп.

Здатність тривалий час залишатися відкритим новизні та різноманітності ідей, досить довго відкладати ухвалення остаточного рішення для того, щоб створити оригінальну ідею є важливим показником креативного мислення – це показник «супротив замиканню». За цим показником ми одержали наступні результати: високий рівень не продемонстрував жоден старший дошкільник із ЗНМ експериментальної та контрольної груп, середній рівень виявлено у 23,1% дітей експериментальної та 33,3% дітей контрольної. Водночас низький рівень виявили переважна кількість дітей обох груп – 76,9% та 66,7% - відповідно.

За показником «розробленість» високий рівень виявлено у 7,7% старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та 8,3% контрольної групи, середній рівень – у 30,7% та 33,3% - відповідно. Низький рівень виявлено у 61,6,7% дітей із ЗНМ експериментальної та 58,4% дітей контрольної груп.

Аналіз результатів виконання *субтесту 3 «Лінії, що повторюються»* виявив, що показником «швидкість» високий рівень не показала жодна дитина із ЗНМ обох груп, середній рівень – у 23,1% дітей експериментальної та у 33,3% дітей контрольної груп. Водночас, низький рівень виявлено у більшості старших дошкільників із ЗНМ – у 76,9% дітей експериментальної та у 66,7% дітей контрольної груп.

Під час вивчення показника «оригінальність» виявлено високий рівень не показала жодна дитина із ЗНМ обох груп, середній рівень показали 30,7% дітей експериментальної та 25,0% дітей контрольної груп. Водночас, значна

частина дошкільників продемонструвала низький рівень – 69,3% та 75,0% дітей – відповідно.

За показником «супротив замикання» високий рівень так само не показала жодна дитина із ЗНМ в обох групах, середній рівень виявлено у 23,1% дітей експериментальної та у 25,0 % дітей контрольної груп. І такі ж високі кількісні дані, як і за попереднім показником, низького рівня – це 76,9% та 75,0% дітей у відповідних групах.

Результати за показником «розробленість» мають наступний вигляд: високий рівень не показала жодна дитина із ЗНМ в обох групах, середній рівень встановлено у 30,7% дітей експериментальної та у 33,3% дітей контрольної груп, низький рівень виявлено у більшості старших дошкільників із ЗНМ – у 69,3% дітей експериментальної та у 67,6% дітей контрольної груп.

Вивчення відтворених малюнків за субтестами 1,2,3 дало можливість виокремити загальні особливості творчої уяви у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ, зокрема:

1) типовим для дітей є невикористання незакінченого малюнку (запропонованого стимулу) в якості складової частини свого малюнка, дошкільники демонструють осмислені малюнки, але які повторюються;

2) дошкільники переважно домальовують переважно цифри, букви або найпростіші типові об'єкти (ялинку, геометричну фігуру, частину обличчя тощо);

3) дошкільники із ЗНМ під час назви своїх малюнків використовують прості описові назви, що відображають конкретні властивості намальованих об'єктів, тобто, називають те що безпосередньо бачать на малюнку (рибка, дерево, хмарка тощо); досить рідко використовують описові і не використовують абстрактні назви;

4) малюнки дітей із ЗНМ дуже бідні на деталі, вони як правило відтворюють загальні деталі (частини обличчя без промальовування, наприклад, брів, вій; у рибки – плавників, луски, рота тощо);

5) замикання фігур здійснюється переважно найшвидшим і найпростішим способом: за допомогою прямої або кривої лінії, суцільного штрихування або зафарбовування, а потім дитина може доповнити її деталями ззовні або всередині замкнутої фігури.

Після аналізу результатів фігурного тесту П.Торренса нами було узагальнено рівні сформованості творчої уяви у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та контрольної груп. Дані представлено у таблиці 2.3. та на рисунку 2.4)

Таблиця 2.3.

Кількісні показники рівнів сформованості творчої уяви у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та контрольної груп (у %)

Рівні	Експериментальна група (ЕГ) n=13	Контрольна група (КГ) n=12
Високий рівень	7,7	8,3
Середній рівень	38,4	33,3
Низький рівень	53,8	58,4

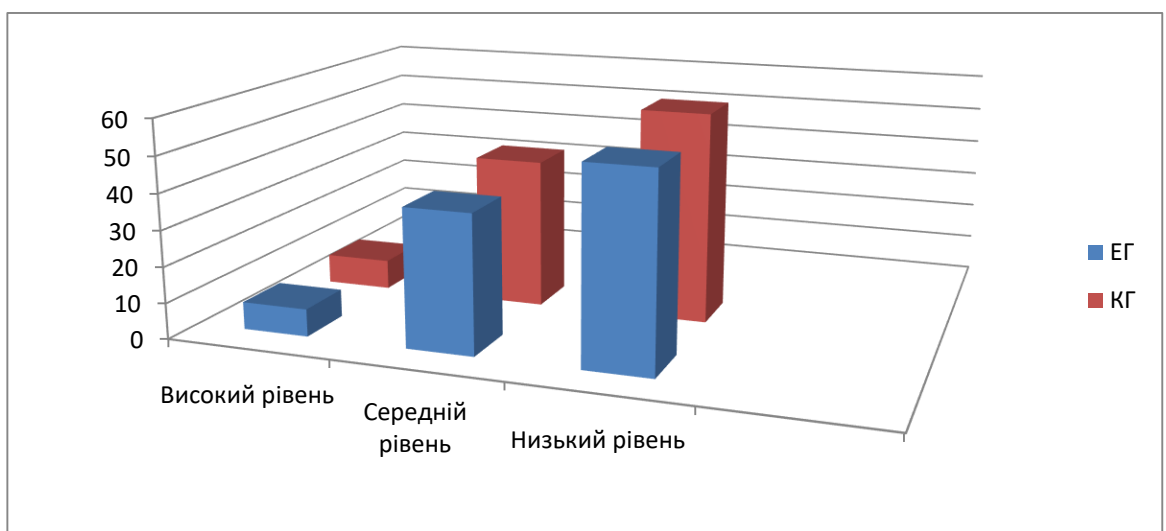

Рис. 2.4. Показники рівнів сформованості творчої уяви у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та контрольної груп

Як бачимо з таблиці, високий рівень розвитку творчої уяви нами встановлено у 7,7% старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та у 8,3% дітей контрольної групи; середній – у 38,4% дітей експериментальної та у 33,3% дітей контрольної групи. Більша частина дошкільників обох груп продемонструвала низький рівень розвитку творчої уяви – 53,8% та 58% відповідно.

Отже, за кількісними показниками рівнів сформованості творчої уяви експериментальна та контрольна групи виявилися приблизно схожими, що є суттєвим для подальшого моніторингу розвитку зазначеної складової творчого мислення.

Метою використання методики «Чарівна дощечка» було виявлення рівня здатності старших дошкільників із ЗНМ до експериментальної діяльності з об'єктами, які можна перетворювати. Результати представлено у таблиці 2.4. та на рисунку 2.5.

Таблиця 2.4.

Кількісні показники рівнів сформованості здатності старших дошкільників із ЗНМ до експериментальної діяльності з об'єктами, які можна перетворювати (у %)

Рівні	Експериментальна група (ЕГ) n=13	Контрольна група (КГ) n=12
Високий рівень	-	-
Середній рівень	46,2	50,0
Низький рівень	53,8	50,0

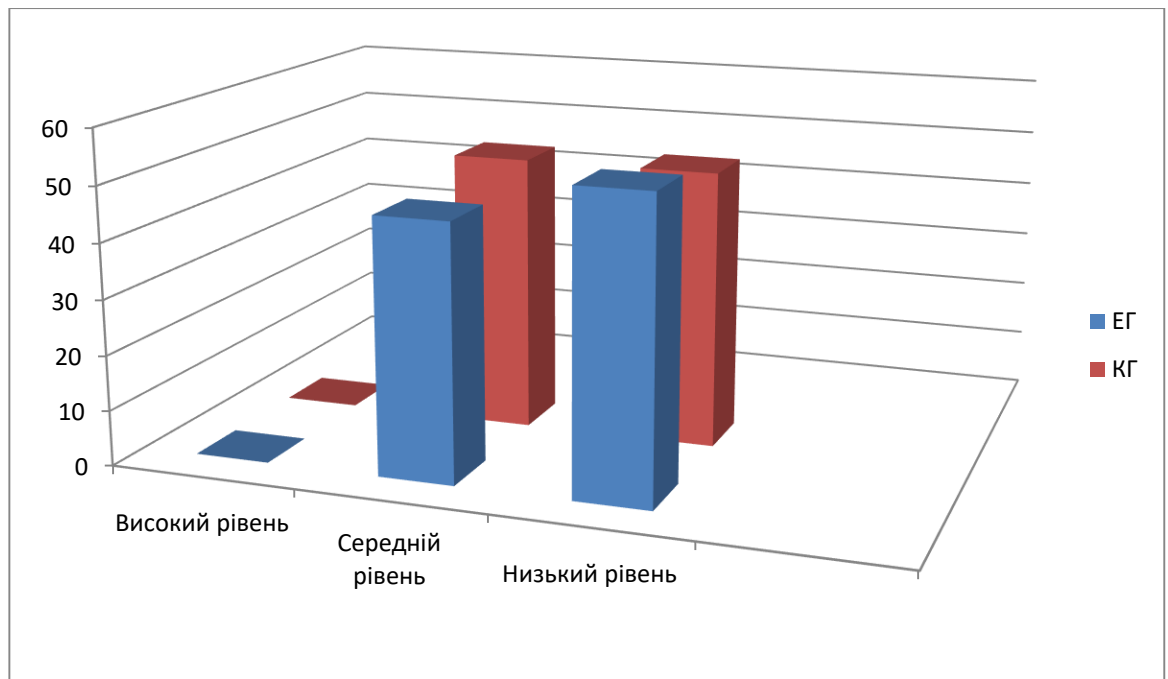

Рис. 2.5. Кількісні показники рівнів сформованості здатності старших дошкільників із ЗНМ до експериментальної діяльності з об'єктами, які можна перетворювати (у %)

Як бачимо з таблиці, високий рівень здатності до експериментальної діяльності з об'єктами, які можна перетворювати не виявлено у жодної дитини з ЗНМ обох груп; середній рівень встановлено у 46,2% дітей експериментальної та у 50,0% дітей контрольної групи; низький рівень розвитку здатності до експериментальної діяльності продемонстрували 53,8% старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та 50,0% дітей із ЗНМ контрольної групи.

Отже, у старших дошкільників із мовленнєвим недорозвиненням спостерігаються значні труднощі у процесі перетворення об'єктів, що можна пов'язати з бідністю творчої уяви, низькою мотивацією до дослідної діяльності, вторинної недостатності розумових операцій, швидкого виснаження інтелектуальних процесів.

За кількісними показниками рівнів сформованості до експериментальної діяльності з об'єктами експериментальна та контрольна

групи виявилися приблизно схожими, що є суттєвим для подальшого моніторингу розвитку творчого мислення.

Методика «Врятуймо ведмежатко» була спрямована на дослідження рівня сформованості здатності до надситуативно-перетворювального характеру реалізації творчих рішень шляхом перенесення властивостей знайомого предмета в нову ситуацію.

Під час виконання цієї діагностичної методики нами встановлено рівні сформованості зазначеної властивості творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ (Табл. 2.5., Рис.2.6.).

Таблиця 2.5.

Кількісні показники рівнів сформованості здатності до надситуативно-перетворювального характеру реалізації творчих рішень у старших дошкільників із ЗНМ (у %)

Рівні	Експериментальна група (ЕГ) n=13	Контрольна група (КГ) n=12
Високий рівень	-	-
Середній рівень	38,4	41,6
Низький рівень	53,8	58,4

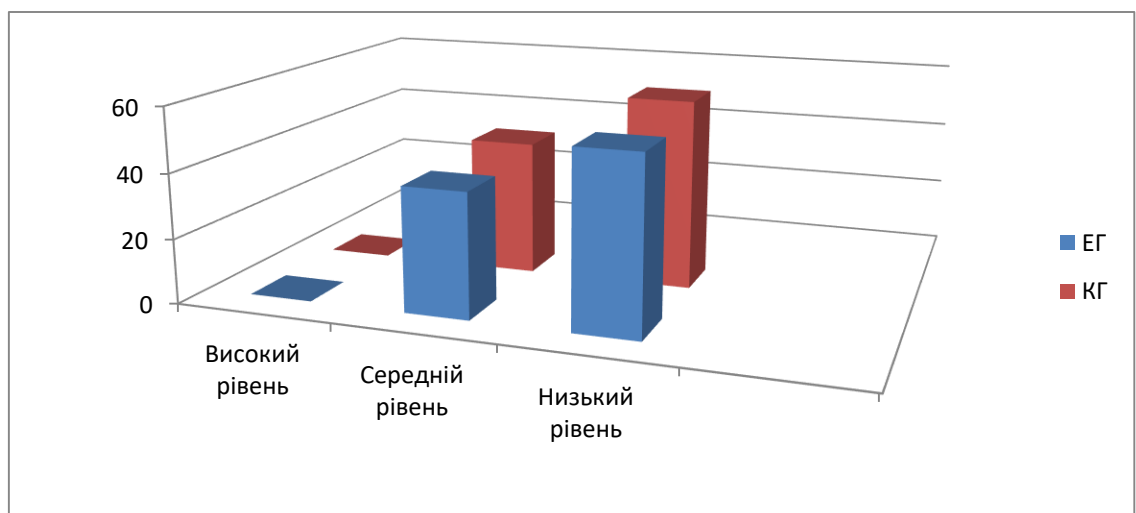

Рис. 2.6. Кількісні показники рівнів сформованості здатності до надситуативно-перетворювального характеру реалізації творчих рішень у старших дошкільників із ЗНМ

Таким чином, високий рівень здатності до надситуативно-перетворювального характеру реалізації творчих рішень шляхом перенесення властивостей знайомого предмета в нову ситуацію не виявлено у жодної дитини з ЗНМ в обох групах; середній рівень встановлено у 38,4% дітей експериментальної та у 41,6% дітей контрольної групи; низький рівень сформованості зазначеної здатності продемонстрували 53,8% старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та 58,4% дітей із ЗНМ контрольної групи.

Діти, як правило, під час виконання завдання не виходили за межі простого вибору, використовували предмети у готовому вигляді та автоматично (механічно) застосувували їх властивості у новій ситуації (обирали блюдце, цеберку, або дерев'яну паличку, за допомогою яких ведмедика можна було підняти зі дна). Незначна частина дошкільників із ЗНМ експериментальної та контрольної груп для вирішення поставленого завдання приймали рішення з елементом простого символізму (наприклад, пропонували використати дерев'яну паличку як рятувальну палицю). Це також демонстрація не здатності дитини вийти за межі ситуації вибору.

За кількісними показниками рівнів сформованості до експериментальної діяльності з об'єктами експериментальна та контрольна групи виявилися приблизно схожими, що є суттєвим для подальшого моніторингу розвитку творчого мислення.

На підставі одержаних результатів за використаними діагностичними методиками нами було визначено загальний рівень сформованості творчого мислення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ, охоплених констатувальним експериментом (Табл.2.6., Рис. 2.7.)

Таблиця 2.6.

Показники рівнів сформованості творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ (у %)

Рівні	Експериментальна група (ЕГ) n=13	Контрольна група (КГ) n=12
Високий рівень	-	-
Середній рівень	46,2	41,6
Низький рівень	53,8	58,4

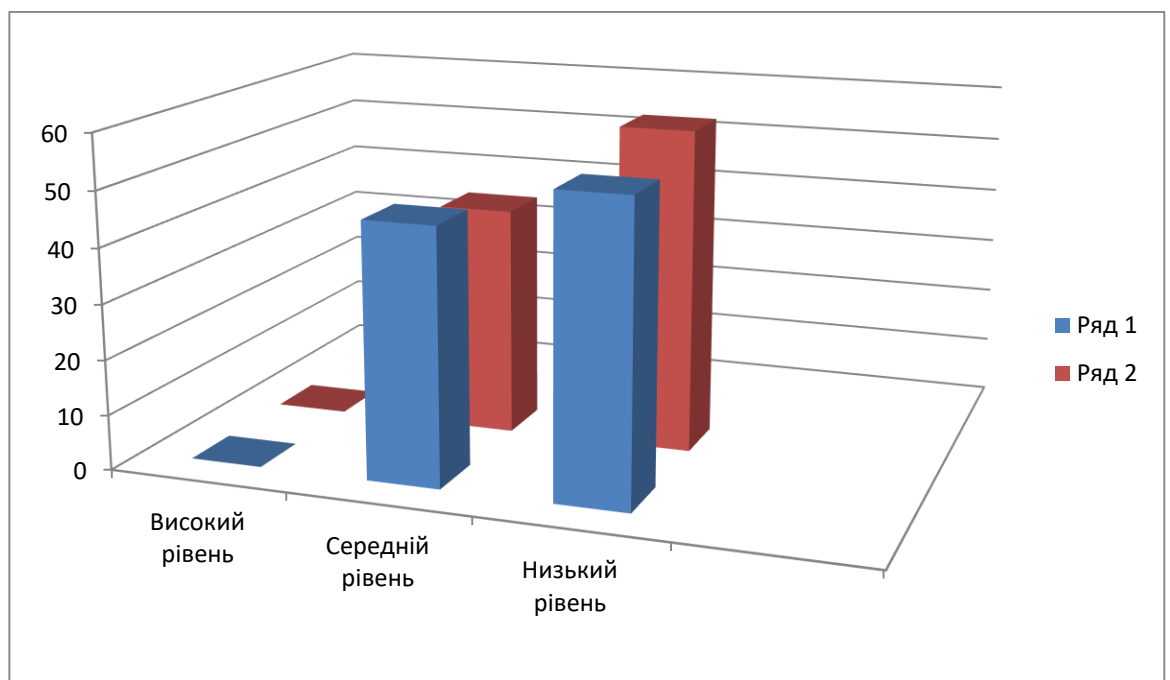

Рис. 2.7. Показники рівнів сформованості творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ

Як бачимо, у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ експериментальної і контрольної груп домінує середній (у 46,2% та 41,6% дітей - відповідно) та низький рівні (у 53,8% та 58,4% дітей - відповідно). Високий рівень сформованості творчого мислення (вікову норма) не виявлено в жодній дитини із досліджуваних.

Слід зазначити особливості творчого мислення у зазначеної категорії дітей, що були встановлені нами у ході експериментальної роботи, зокрема:

1. Відсутність безпосереднього зв'язку між ступенем недорозвинення мовлення та проявами творчості дітей. За винятком необхідності вербалізації завдання у дітей із алалічним варіантом недорозвинення мовлення, що підтверджує збереженість невербального інтелекту у дітей із ЗНМ.

2. Зниження мотивації до експериментальної роботи, підвищена виснажливність інтелектуальних процесів, особливо під час необхідності вийти за межі механічної діяльності, засвоєних шаблонів.

3. Бідність творчої уяви, труднощі абстрагування, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

4. За сформованості наочно-образного мислення у межах вікової норми, яскраво вираженим є недостатнє опанування абстрактно-логічним мисленням.

Отже, одержані результати засвідчують про необхідність проведення цілеспрямованої роботи з формування творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ не тільки на логопедичних заняттях, але і в освітньо-корекційному процесі ЗДО в цілому.

2.2. Психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення у старших дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення

Старший дошкільний вік є сприятливим у розвитку здібності до творчості, оскільки у цей час закладається психологічна основа для творчої діяльності. Дитину цього віку відрізняє активна діяльнісна позиція, цікавість, допитливість, наполегливість. Водночас, як засвідчили результати аналізу літературних джерел та власного експериментального дослідження, у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення, зокрема із ЗНМ, виявляються недостатня здатність до мовленнєвого коментування процесу та результату своєї діяльності, знижена пізнавальна мотивація, низький рівень творчої уяви, знижена ініціативність, пов'язана з допитливістю і винахідливістю, недостатність вольової регуляції поведінки, вміння долати труднощі [32].

Як відомо, структура творчої активності дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим та порушеним мовленнєвим розвитком в різних видах діяльності представлена сукупністю складових її компонентів: мотиваційного, змістовного, операціонального та емоційно-вольового.

Основними показниками творчої активності у старшому дошкільному віці є наступні передумови: мотиваційний, змістовно-операціональний, емоційно-вольовий компоненти діяльності, а саме: розуміння важливості підготовки до творчої діяльності, наявність інтересу до творчої роботи у різних видах діяльності, бажання активно включатись у творчий процес, опанування способами виконання робіт творчого характеру у мовленнєвій творчості та специфічних формах дитячих діяльностях, здатність до фантазування та уяви; вміння долати труднощі, завершувати розпочату роботу; поява наполегливості, старанності, сумлінності; прояв позитивних емоцій у процесі відкриття для себе нових прийомів, методів діяльності [18].

Виходячи із зазначеного нами було визначено психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ.

1. Організація цілеспрямованої різноманітної діяльності не тільки на логопедичних заняттях, але й у всіх режимних моментах ЗДО; насиченість яскравими враженнями, забезпечення емоційно-інтелектуального досвіду, який стане основою для виникнення творчих задумів [23].

2. Єдина позиція логопеда психолога та педагогів ЗДО у розумінні перспектив розвитку кожної дитини з порушеннями мовленнєвого розвитку та взаємодія між ними, з метою забезпечення комплексного підходу у розвитку творчих здібностей зазначеної категорії дітей [28].

3. Урахування індивідуальних особливостей дитини із ЗНМ. Важливим є врахування не тільки структури мовленнєвого порушення та його тяжкості, а й типу темпераменту, характеру, поведінки та навіть настрою дитини в день роботи [31].

4. Створення атмосфери творчості шляхом стимулювання уяви, мотивації до творчої діяльності дітей, забезпечення довірливого спілкування,

емпатії, вільного прояву власних почуттів, організації різних форм співробітництва з педагогом та однолітками [25].

5. Організація цілеспрямованого навчання, у процесі якого у дітей із ЗНМ формуються знання, способи дії, здібності, що дозволяють дітям реалізувати свій задум. Для цього знання та уміння мають бути гнучкими, варіативними, а навички – узагальненими, тобто вони можуть бути застосовані в різних умовах [31].

6. Комплексне та системне використання методів та прийомів мотивації. Для старших дошкільників із ЗНМ важливим є створення не просто мотивації до виконання творчого завдання, а надання дорослим пропозиції дієвих мотивів і поведінки дітей як під час постановки дорослим завдання, так до його прийняття [36].

7. Формування у кожної дитини із ЗНМ індивідуальної зони – ситуації творчого розвитку. Зона творчого розвитку – це та основа, на основі має будуватися корекційно-освітній процес. Одним із засобом реалізації ситуації творчого розвитку може бути розвивальне предметне середовище логопедичної групи або ЗДО в цілому. Саме у такому середовищі дитина із тяжкими порушеннями мовлення може максимально проявити уяву, створити щось нове, використати знайомі об'єкти в нестандартних умовах тощо [15].

Отже, дотримання в корекційно-освітньому процесі логопедичної групи ЗДО зазначених психолого-педагогічних умови сприятиме розвитку й активізації творчого мислення старших дошкільників із ЗНМ.

2.3. Етапи, методи та прийоми розвитку творчого мислення у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення

Під час розробки методики формувального навчання ми враховували результати констатувального експерименту, під час якого визначено рівні та особливості сформованості творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ, дотримувалися виокремлених нами психолого-педагогічних умов

розвитку творчого мислення у зазначеній категорії дітей. Крім того ми спиралися на сучасні концепції навчання творчості (умов розвитку та підвищення творчої активності):

1. Бути прикладом для наслідування.
2. Заохочувати сумніви, що виникають стосовно загальноприйнятих припущень.
3. Дозволяти робити помилки.
4. Заохочувати розумний ризик.
5. Включати до корекційно-розвиткової програми та чинної програми навчання «Дитина» розділи, які дозволяли б дітям демонструвати їх творчі здібності; проводити перевірку засвоєного матеріалу таким чином, щоб у них була можливість застосувати та продемонструвати їхній творчий потенціал.
6. Заохочувати вміння знаходити, формулювати та перевизначати проблему.
7. Заохочувати та винагороджувати творчі ідеї та результати творчої діяльності.
8. Надавати час для творчого мислення.
9. Заохочувати терпимість до невизначеності та незрозумілості.
10. Готувати дитину до перешкод на шляху творчої особистості.
11. Стимулювати подальший розвиток.
12. Знайти відповідність між творчою особистістю та середовищем [6].

Виходячи з мовленнєвих та психологічних особливостей старших дошкільників із ЗНМ та дотримуючись загально дидактичного принципу – врахування в корекційно-розвитковій та освітньо-корекційній роботі провідного виду діяльності, для розвитку творчого мислення зазначеної категорії дітей нами було використано елементи арт-терапії та спеціальні дидактичні ігри, спрямовані на розвиток компонентів творчого мислення. Паралельно проводилася логопедична робота, передбачена діючою корекційно-розвитковою програмою для дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ (Л.Трофименко) [39].

Внесення елементів арт-терапії у логопедичні заняття з дітьми із ЗНМ переслідувало дві мети, перша, - створити психологічно комфортний клімат на занятті, що сприяє розкутості, зниження психо-емоційного напруження, укріплення віри в свої можливості; друга – стимулювати у дітей бажання творчих проявів, розвивати творчу уяву та здібностей [30].

За програмою навчання, виховання та розвитку дітей дошкільного віку «Дитина», якою користуються у ЗДО, де проводилася експериментальна робота, у старшій групі передбачено напрям «Художньо-продуктивне образотворення» у розділ «Дитина у світі мистецтва» [13]. Однак під час розробки напрямів та змісту корекційно-розвиткової роботи ми зробили акцент саме на терапевтичному впливі мистецтва на загальний розвиток дітей із тяжкими порушеннями мовлення у тому числі їх творчої активності.

Ми дотримувалися наступних принципів використання прийомів арт-терапії зі старшими дошкільниками із ЗНМ, а саме:

1. Розвиток творчих здібностей розглядається з позицій діяльнісного підходу, тому особлива увага зверталася на активність кожної дитини в роботі із запропонованими матеріалами [30].

2. Найбільш важливим є не кінцевий продукт, а власне творчий процес, до якого включається кожна дитина.

3. Для максимального прояву творчих здібностей створювалися умови для повної свободи творчого самовираження дитини з мовленнєвим недорозвиненням [26].

4. У момент творчого самовираження створювалася обстановка психологічного комфорту, зняття психоемоційного напруження [5; 9, 30].

5. Важливим було використання мови художньої експресії (виразності), безпосередньої активної участі дитини в образотворчій творчості; свобода творчого самовираження [25].

Наголосимо, що заняття з арт-терапії відрізняються від занять з образотворчої діяльності, зокрема:

— мета занять полягає у розвитку творчих здібностей дітей із ЗНМ, а не у навчанні їх умінням образотворчої діяльності, тому педагог не пояснює докладно техніки роботи, а лише показує, що треба робити, покладаючись на самостійність дітей;

— провідною є спонтанна діяльність дітей, тобто діти діють вільно, розкуто, інтуїтивно, під впливом внутрішніх спонукань;

— педагог не визначає точний продукт, який має вийти в результаті, не показує зразок виробу, у деяких випадках навіть не називає тему роботи;

– педагог не нав'язує дітям способи діяльності, однак добирає образотворчі техніки таким чином, щоб вони допомагали вирішувати поставлені завдання;

– під час творчого процесу відсутні зауваження, критика на адресу дитячих робіт, аналіз недоліків; допускаються лише тактовні індивідуальні поради, підказки педагога з метою активізації творчої активності дитини [19].

Арт-терапевтичний прийом реалізувався у декілька етапів.

Етап 1. Настрій на творчість (повідомлення теми). Здійснювалася підготовка дітей до творчої діяльності. Використовувалися нескладні образотворчі прийоми, що допомагали встановити емоційно-позитивний контакт із дітьми, створити у дітей радісний настрій (техніка «заплющених очей» (малювання із заплющеними очима), «каракулі тіла», «естафета ліній», малювання пальцями, крейдою, пластиліном, вугіллям, піском та інші).

Етап 2. Індивідуальна чи групова творча робота. На цьому етапі логопед пропонував дошкільникам із ЗНМ створити образ за певною темою. При цьому дітям надавалася повна свобода у виборі художніх матеріалів, способів зображення. Вони мали широкий вибір матеріалів та інструментів (різні види паперу та тканини, фарби, олівці, фломастери, кисті різних розмірів, валики, губки і т.д.).

Етап 3. Вербалізація. Завданням етапу є створення умов для обговорення роботи, рефлексії. Логопед допомагав дітям у процесі вербального опису роботи, вираженні своїх почуттів та ставлення

використовувати мовленнєві конструкції, активізував засвоєний словник, в залежності від індивідуальних мовленнєвих можливостей дітей із ЗНМ [5].

Наприклад, для розвитку гнучкості, швидкості та оригінальності творчого мислення використовувалися техніки «Малювання долонями» (Рис.2.8), «Малювання крапками» (Рис. 2.9), «Малювання пластиліном» (Рис. 2.10) рослин, тварин, явищ природи під час вивчення відповідних лексико-граматичних тем.

Рис. 2.8. Приклади дитячих робіт за технікою «Малювання долонями»

Рис. 2.9. Приклади дитячих робіт за технікою «Малювання крапками»

Рис. 2.10. Приклади дитячих робіт за технікою «Малювання пластиліном»

Особливо дітям сподобалося малювання в колі. Малювання у колі в арт-терапії називають технікою малюнокової мандали – магічного кола, своєрідного містка між зовнішнім та внутрішнім світами. Все це дітям не пояснювали, даючи завдання, наприклад, намалювати радість (Рис.2.11).

Рис. 2.11. Приклади дитячих робіт за технікою «Малювання у колі»

Після творчої діяльності логопед створював умови для вербалізації та обговорення роботи, рефлексії. Це досягалося різними способами. Спочатку педагог просив дітей просто поділитись враженнями від роботи, потім в кінці заняття діти із ЗНМ створювали спільну композицію зі своїх робіт, виставку робіт. Роботи розглядалися, обговорювалися. Пізніше логопед вже просив

дітей представити свою роботу іншим дітям: розповісти, що на ній зображено, які техніки використані, висловити все, що хочеться, придумати розповідь по своїй картині або іншої дитини. І, нарешті, в кінці експериментальної роботи завдання ускладнюється. Логопед просив розповісти про етапи творчого процесу: «Розкажи, що ти побачив на своїй картині спочатку. А що ти потім змінив? Що вийшло? Що ти ще хочеш змінити, додати?»

Крім арт-терапевтичних технік для розвитку компонентів творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ на логопедичних заняттях ми використовували спеціальні дидактичні ігри на розвиток творчої уяви, пам'яті, мислення [1; 6; 14; 15; 17]. Детальний опис вправ представлено у додатку А.

Таким чином, запропоновані методи та прийоми психолого-педагогічної роботи з формування творчого мислення спрямовані на підвищення рівня сформованості творчих здібностей старших дошкільників із ЗНМ, нормалізацію психоемоційної сфери, розвитку особистісних якостей та корекцію мовленнєвого порушення.

2.4. Результати формувального експерименту

Застосування методів та прийомів розвитку творчого мислення на логопедичних заняттях із старшими дошкільниками з ЗНМ експериментальної групи проводилося упродовж семи тижнів (квітень-травень) два рази на тиждень. Дидактичні ігри проводилися на будь-якому етапі логопедичного заняття залежно від мети проведення, прийоми арт-терапії – наприкінці заняття.

Наприкінці формувального навчання нами було проведено контрольний експеримент (зріз) з метою перевірки ефективності виділених нами психолого-педагогічних умов та засобів розвитку творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної групи, з якими проводилося навчання за нашою методикою. Діагностичний інструментарій

ми використовували такий же, як і під час констатувального експерименту. Одержані результати порівнювали з результатами в контрольній групі (діти навчалися за традиційною методикою).

Порівняльні показники рівнів розвитку творчої уяви за фігурним тестом П.Торренса у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної групи представлено у таблиці 2.7., контрольної – у таблиці 2.8.

Таблиця 2.7.

**Порівняльні показники рівнів виконання фігурного тесту
П.Торренса дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ
експериментальної групи (у %)**

Показник	Констатувальний експеримент			Контрольний експеримент		
	ВР	СР	НР	ВР	СР	НР
Субтест 1 «Намалюй картинку»						
Оригінальність	7,7	38,4	30,7	15,3	69,4	15,3
Абстрактність	15,3	46,1	38,6	30,7	46,1	23,2
Розробленість	7,7	38,4	30,7	15,3	61,5	23,2
Субтест 2 «Заверши картинку»						
Швидкість	7,7	46,1	46,2	15,3	54,0	30,7
Оригінальність	-	53,8	46,2	7,7	53,7	38,6
Абстрактність	7,7	46,2	53,8	15,3	46,1	38,6
Супротив замиканню	-	23,1	76,9	7,7	30,7	61,6
Розробленість	7,7	30,7	61,6	15,3	30,7	54,0
Субтест 3 «Лінії, що повторюються»						
Швидкість	-	23,1	76,9	7,7	38,3	54
Оригінальність	-	30,7	69,3	-	53,9	46,1
Супротив замиканню	-	23,1	76,9	-	30,7	69,3
Розробленість	-	30,7	69,3	15,3	30,7	54,0

Як бачимо, у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної групи спостерігається виражена динаміка зростання рівнів розвитку творчої уяви у субтесті 1 та субтесті 2 за всіма показниками. Водночас, у субтесті 3 високого рівня за показниками «оригінальність» та «супротив замиканню» не вдалося досягти, при цьому за цими показниками виявилася позитивна тенденція у зменшенні низького рівня та збільшенні середнього.

Таблиця 2.8.

**Порівняльні показники рівнів виконання фігурного тесту
П.Торренса дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ контрольної
групи (у %)**

Показник	Констатувальний експеримент			Контрольний експеримент		
	ВР	СР	НР	ВР	СР	НР
Субтест 1 «Намалюй картинку»						
Оригінальність	16,7	58,3	25,0	16,7	66,6	16,7
Абстрактність	16,7	50,0	33,3	16,7	50,0	33,3
Розробленість	8,3	33,3	58,4	16,7	33,3	50,0
Субтест 2 «Заверши картинку»						
Швидкість	16,7	50,0	33,3	16,7	41,7	41,7
Оригінальність	8,3	33,3	58,4	16,7	25,0	58,4
Абстрактність	8,3	50,0	41,7	8,3	50,0	41,7
Супротив замиканню	-	33,3	66,7	-	33,3	66,7
Розробленість	8,3	33,3	58,4	16,7	41,7,3	41,7
Субтест 3 «Лінії, що повторюються»						
Швидкість	-	33,3	66,7	-	33,3	66,7
Оригінальність	-	25,0	75,0	8,3	25,0	66,7
Супротив замиканню	-	25,0	75,0	-	25,0	75,0
Розробленість	-	33,3	67,7	8,3	33,3	58,4

В контрольній групі старших дошкільників із ЗНМ нами не спостерігалось значних зрушень у рівнях сформованості творчої уяви у 3-х суб'єктах за всіма показниками.

На підставі одержаних результатів за фігурним тестом П.Торренса нами було здійснено порівняння загальних рівнів сформованості творчої уваги у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та контрольної груп після застосування запропонованих нами методів та прийомів розвитку творчого мислення (з дітьми експериментальної групи). Порівняльні показники представлено у таблиці 2.9, на рисунках 2.12. та 2.13.

Таблиця 2.9.

**Порівняльні показники рівнів сформованості творчої уяви у
старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та контрольної груп
(у %)**

Рівні	Констатувальний експеримент		Контрольний експеримент	
	ЕГ (n=13)	КГ (n=12)	ЕГ (n=13)	КГ (n=12)
Високий рівень	7,7	8,3	15,3	8,3
Середній рівень	38,4	33,3	54	41,7
Низький рівень	53,8	58,4	30,7	50,0

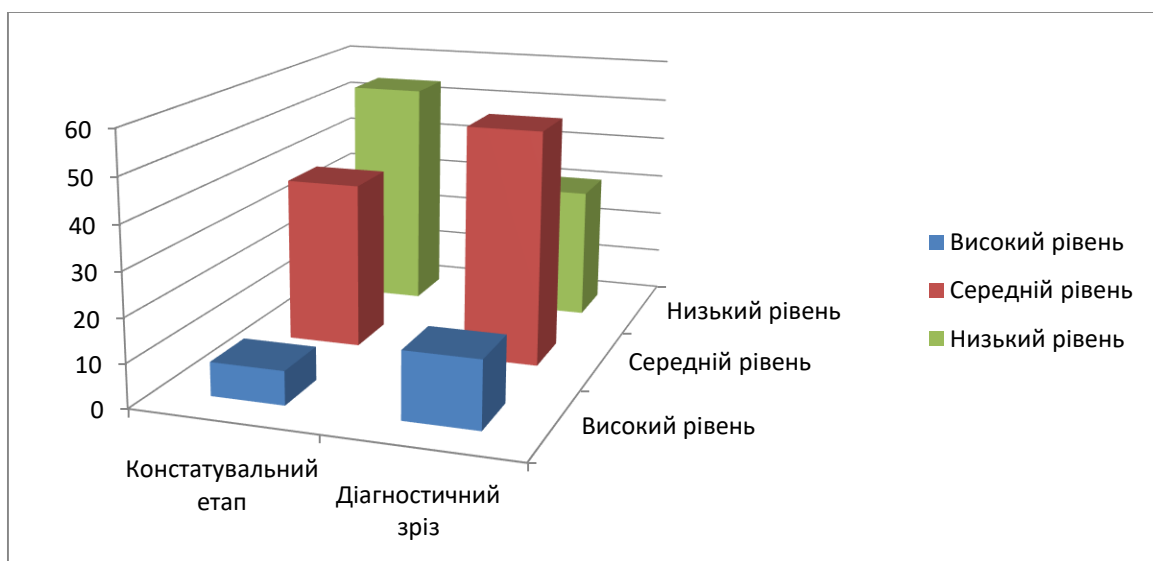

Рис. 2.12. Порівняльні показники рівнів сформованості творчої уяви у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної групи до і після формувального навчання

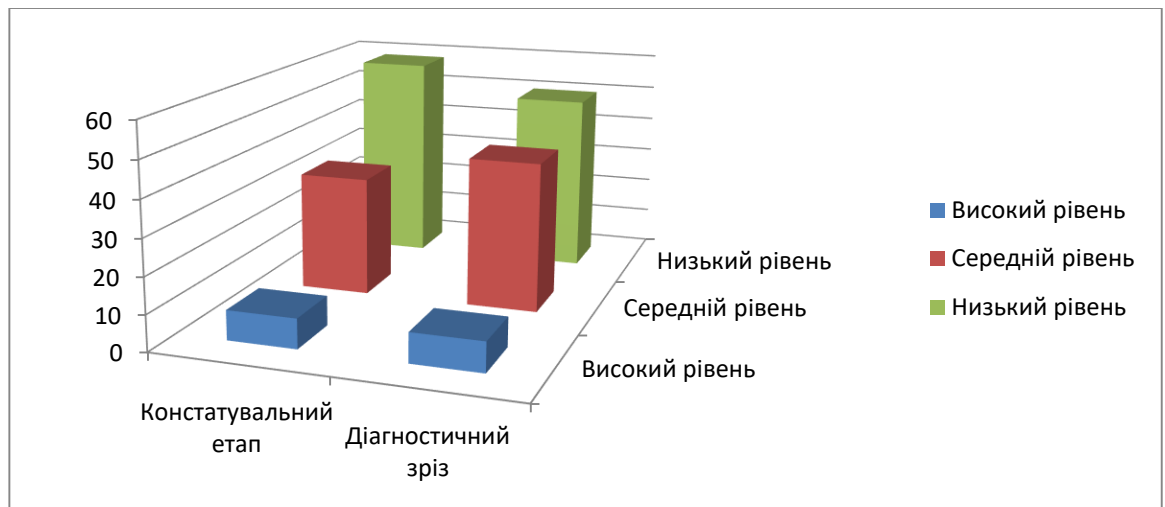

Рис. 2.13. Порівняльні показники рівнів сформованості творчої уяви у старших дошкільників із ЗНМ контрольної групи до і після традиційного навчання

Отже, прослідковується виражена позитивна динаміка у кількісних показниках рівнів сформованості творчої уяви у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної групи. Так, високий рівень збільшився з 7,7% до 15,3%, середній – з 38,4% до 54%. Натомість низький рівень зменшився з 53,8% до 30,7%. В контрольній групі високі кількісні показники високого рівня не змінилися і становили 8,3%, у незначному ступені збільшився показник середнього рівня – з 33,3% до 41,7% та так само дещо зменшився показник низького рівня – з 58,4 до 50%. Одержані результати засвідчують про ефективність запропонованих нами методів та прийомів розвитку компонентів творчого мислення, у тому числі і творчої уяви.

За методикою «Чарівна дощечка» було порівняно рівні здатності старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та контрольної груп до дослідної діяльності з об'єктами, які можна перетворювати. Результати представлено у таблиці 2.10. та на рисунках 2.14., 2.15.

Таблиця 2.10.

Порівняльні показники рівнів сформованості здатності старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та контрольної груп до експериментальної діяльності з об'єктами, які можна перетворювати (у %)

Рівні	Констатувальний експеримент		Контрольний експеримент	
	ЕГ (n=13)	КГ (n=12)	ЕГ (n=13)	КГ (n=12)
Високий рівень	-	-	15,3	-
Середній рівень	46,2	50,0	54,0	50,0
Низький рівень	53,8	50,0	30,7	50,0

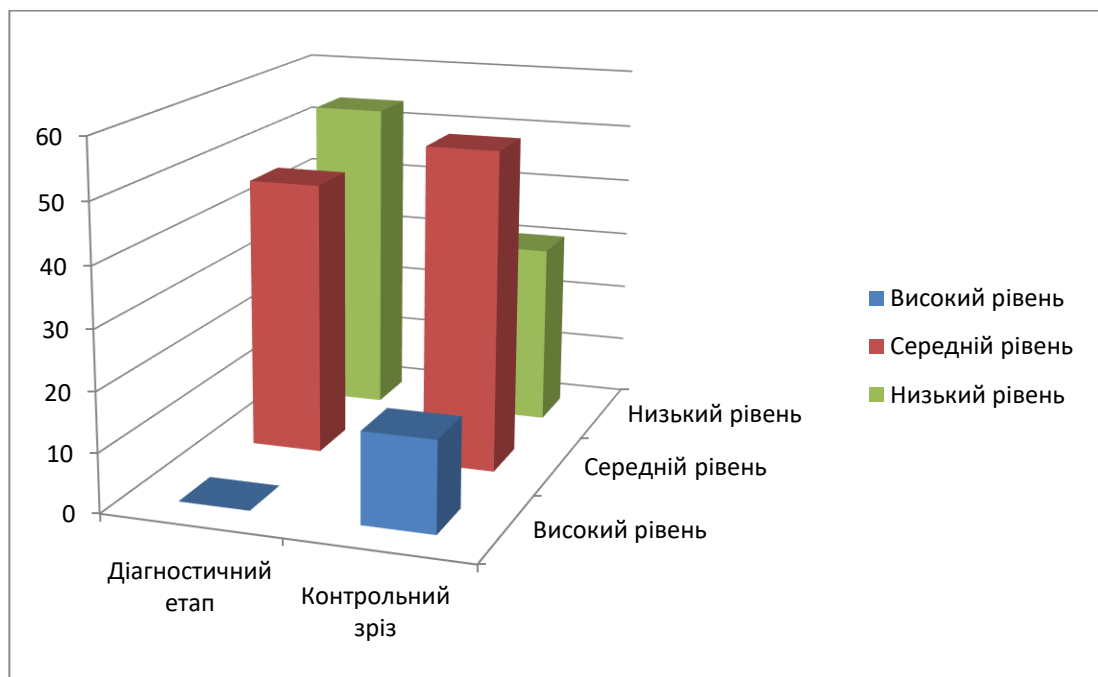

Рис. 2.14. Порівняльні показники рівнів сформованості здатності старших дошкільників із ЗНМ експериментальної групи до експериментальної діяльності з об'єктами, які можна перетворювати (до і після формувального навчання)

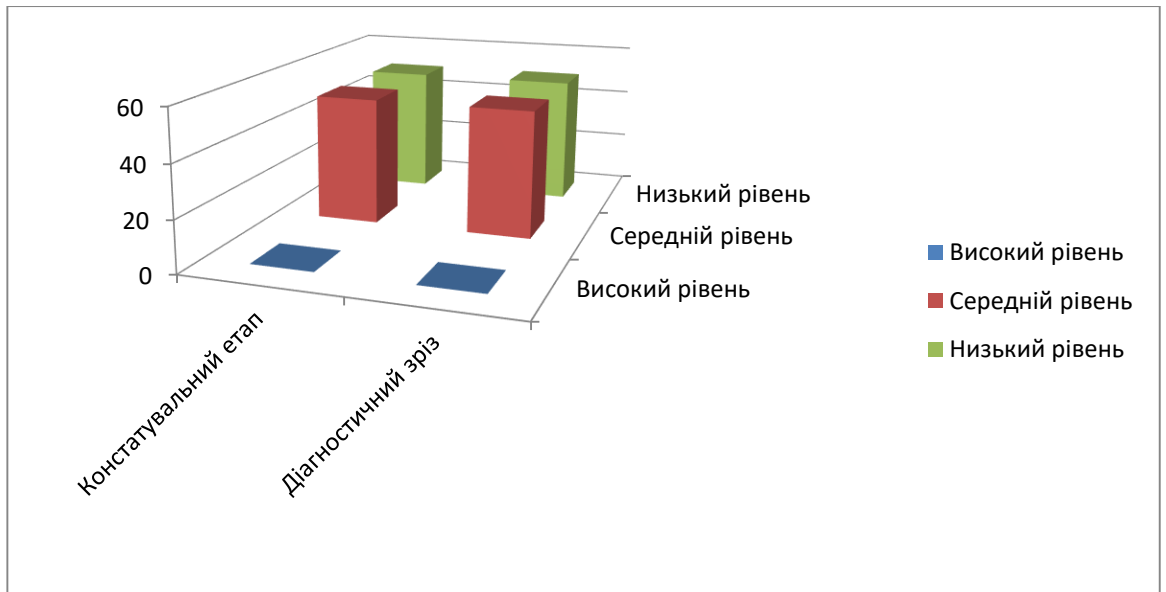

Рис. 2.15. Порівняльні показники рівнів сформованості здатності старших дошкільників із ЗНМ контрольної групи до експериментальної діяльності з об'єктами, які можна перетворювати (до і після традиційного навчання)

Як бачимо, в експериментальній групі спостерігається виражена динаміка підвищення рівня сформованості здатності до експериментальної діяльності з об'єктами, які можна перетворювати. Так, якщо на етапі констатації високого рівня в цій групі не виявлено, то після формувального навчання цей показник склав 15,3%. Також зменшилися кількісні показники низького рівня – з 53,8% до 30,7%, водночас збільшився показник середнього рівня - з 46,2% до 54%. В контрольній групі динаміки у кількісних показниках не виявлено, вони залишилися на вихідному рівні.

Порівняльні результати рівнів сформованості у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та контрольної груп здатності до надситуативно-перетворювального характеру реалізації творчих рішень шляхом перенесення властивостей знайомого предмета в нову ситуацію за методикою «Врятуймо ведмежатко» представлено у таблиці 2.11. та на рисунках 2.16., 2.17.

Таблиця 2.11.

Порівняльні показники рівнів сформованості здатності до надситуативно-перетворювального характеру реалізації творчих рішень у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та контрольної груп (у %)

Рівні	Констатувальний експеримент		Контрольний експеримент	
	ЕГ (n=13)	КГ (n=12)	ЕГ (n=13)	КГ (n=12)
Високий рівень	-	-	7,7	-
Середній рівень	38,4	41,6	61,6	66,6
Низький рівень	53,8	58,4	30,7	33,4

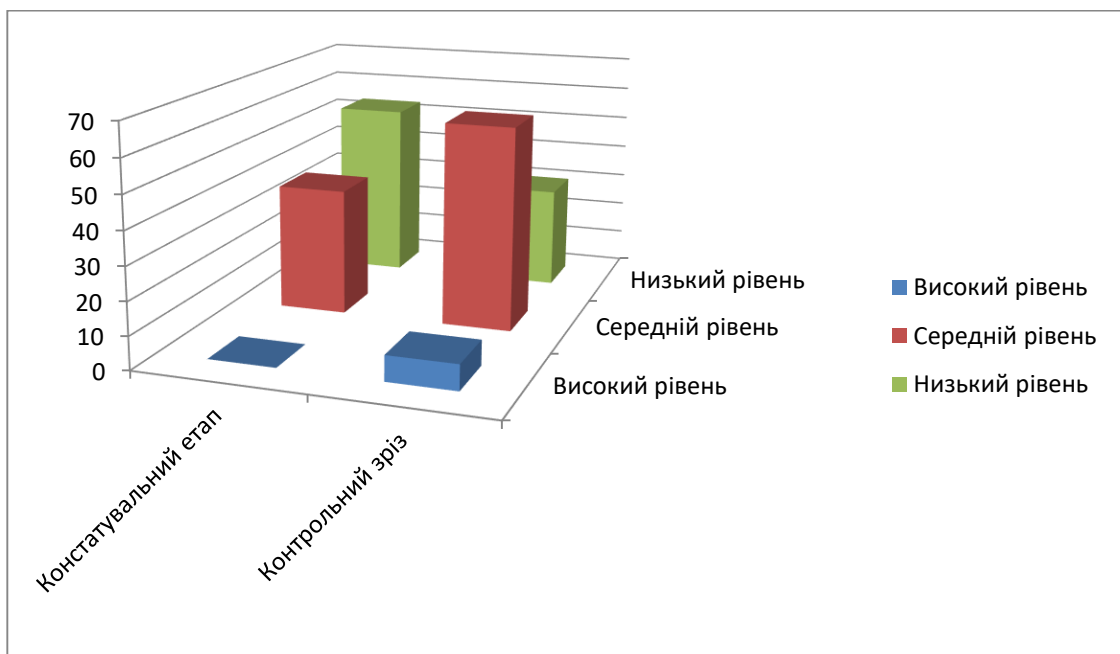

Рис. 2.16. Порівняльні показники рівнів сформованості здатності старших дошкільників із ЗНМ експериментальної групи до надситуативно-перетворювального характеру реалізації творчих рішень (до і після формувального навчання)

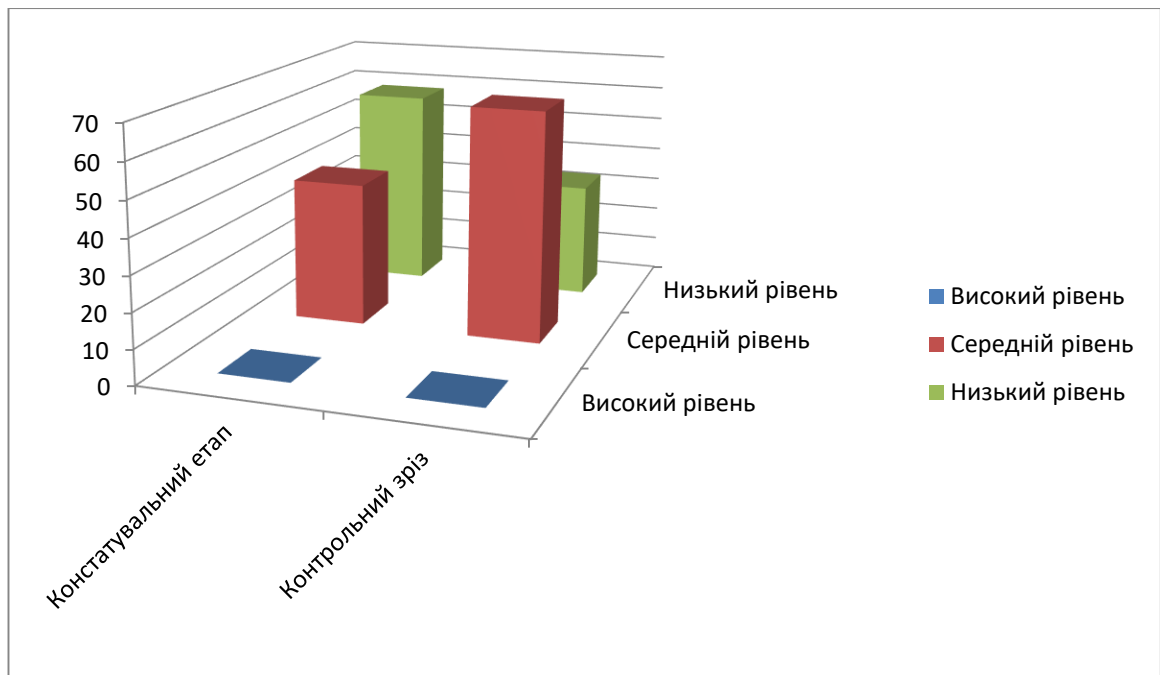

Рис. 2.17. Порівняльні показники рівнів сформованості здатності старших дошкільників із ЗНМ контрольної групи до надситуативно-перетворювального характеру реалізації творчих рішень (до і після традиційного навчання)

Нами встановлена позитивна динаміка у кількісних показниках рівнів сформованості здатності старших дошкільників із ЗНМ до надситуативно-перетворювального характеру реалізації творчих рішень в обох групах. В експериментальній групі збільшився показник високого рівня – до 7,7%, середнього – з 38,4% до 61,6%. Натомість значно зменшилися показники низького рівня – з 53,8% до 30,7%. В контрольній групі високого рівня так і не було досягнуто, середній рівень збільшився з 41,6% до 66,6%, а низький зменшився з 58,4% до 33,4%.

На підставі одержаних результатів під час контрольного зрізу за всіма діагностичними методиками нами було порівняно загальні рівні сформованості творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та контрольної груп (таблиця 2.12, рисунки 2.18., 2.19.)

Таблиця 2.12.

Порівняльні показники рівнів сформованості творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної та контрольної груп (у %)

Рівні	Констатувальний експеримент		Контрольний експеримент	
	ЕГ (n=13)	КГ (n=12)	ЕГ (n=13)	КГ (n=12)
Високий рівень	-	-	7,7	-
Середній рівень	46,2	41,6	53,9	50,0
Низький рівень	53,8	58,4	38,4	50,0

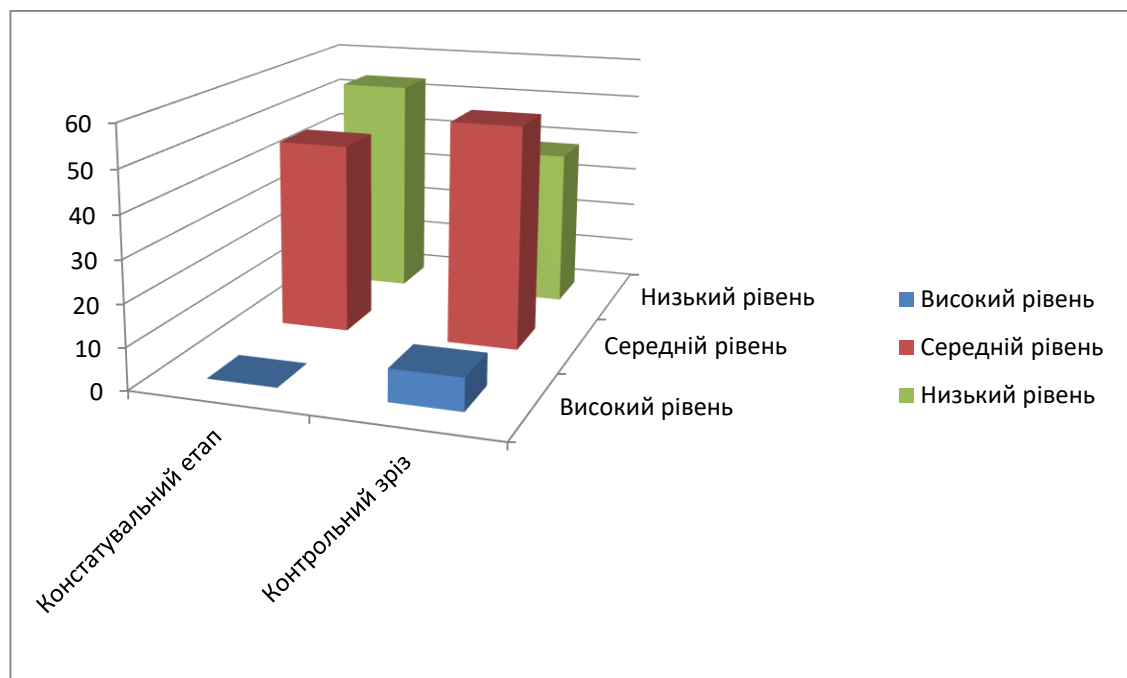

Рис. 2.18. Порівняльні показники рівнів розвитку творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної групи (до та після формувального навчання)

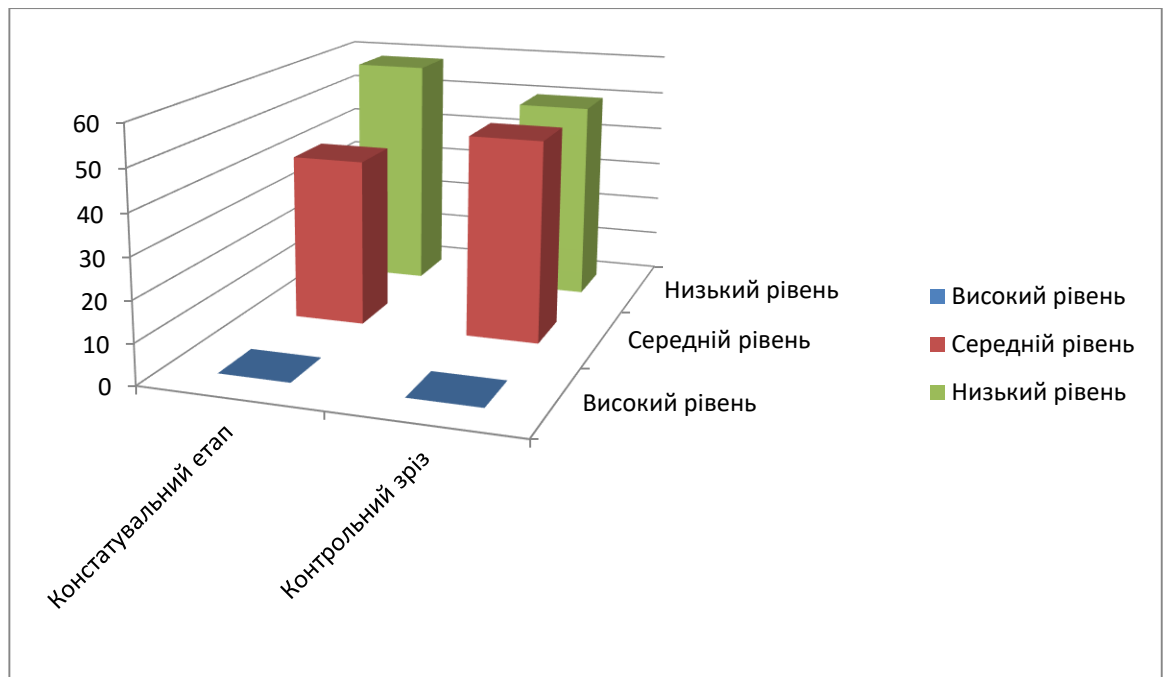

Рис. 2.19. Порівняльні показники рівнів розвитку творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ контрольної групи (до та після традиційного навчання)

Як бачимо, після формувального навчання в експериментальній групі спостерігається виражена позитивна динаміка розвитку творчого мислення у порівнянні з констатувальним етапом. Так, збільшилися показники високого рівня до 7,7%, середнього – з 46,2% до 53,9%. Натомість знизився показник низького рівня – з 53,8% до 38,4%. В контрольній групі позитивна динаміка дуже незначна: високого рівня не досягла жодна дитина, як і на етапі констатації, середній – збільшився з 41,6% до 50%, низький рівень дещо зменшився – з 58,4% до 50%.

Нами відзначено динаміку у якісних показниках стану сформованості творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ експериментальної групи, зокрема: у дітей покращилися можливості вербалізації почуттів, намірів, процесу діяльності; підвищилися мотивація до творчої діяльності, експериментальної роботи, допитливість, самостійність та ініціативність дітей, здатність до творчої співпраці з дорослим та однолітками; збільшився обсяг уваги, збагатилася творча уява; підвищився розвиток розумових операції (аналіз, синтез, абстрагування, класифікація, узагальнення);

збільшився обсяг уявлень дітей із ЗНМ про оточуючий світ; покращилася здатність до усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків.

Таким чином, одержані у ході контрольного експерименту результати засвідчують про ефективність запропонованих нами психолого-педагогічних умов, методів та прийомів розвитку творчого мислення.

ВИСНОВКИ

У процесі проведеного дослідження ми зробили наступні висновки.

1. Аналіз літературних джерел з проблеми дослідження засвідчив, що творче осмислення дійсності є одним із способів активного пізнання світу, і саме воно уможлиблює прогрес, як окремого індивіда, так і людства в цілому. Творче мислення розглядається як вид мислення, що пов'язаний з створенням та відкриттям чогось нового. Творче мислення відрізняється оригінальністю, гнучкістю, образністю. В основі творчого мислення є синтез логічного мислення та уяви. Ці процеси органічно доповнюють один одного.

2. У процесі теоретичного вивчення особливостей розвитку мислення у дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення встановлено, що для них є характерним недостатній обсяг відомостей про навколишній світ, про властивості та функції предметів дійсності, у них виникають труднощі під час встановлення причинно-наслідкових зв'язків явищ, труднощі у засвоєнні абстрактних і узагальнювальних понять, у програмуванні свого висловлювання. Їм недоступно осмислення та вживання складних мовленнєвих конструкцій. За наявності повноцінних передумов оволодіння розумовими операціями, діти відстають у розвитку словесно-логічного мислення, важко опановують операціями аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення.

3. Експериментальним шляхом визначено рівні та особливості сформованості творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ. Встановлено, що у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ експериментальної і контрольної груп домінує середній (у 46,2% та 41,6% дітей - відповідно) та низький рівні (у 53,8% та 58,4% дітей - відповідно). Високий рівень сформованості творчого мислення (вікова норма) не виявлено в жодної дитини. У дошкільників із ЗНМ виокремлено наступні загальні особливості: зниження мотивації до експериментальної роботи; підвищена виснажливність інтелектуальних процесів; бідність творчої уяви,

труднощі абстрагування, встановлення причинно-наслідкових зв'язків; недостатнє опанування абстрактно-логічним мисленням; труднощі вербалізації етапів творчого процесу, власних почуттів, ставлення до нього.

4. Серед психолого-педагогічні умов, спрямованих на підвищення ефективності психолого-педагогічної роботи з розвитку творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ, нами виділено: організація цілеспрямованої різноманітної діяльності не тільки на логопедичних заняттях, але й у всіх режимних моментах ЗДО; насиченість яскравими враженнями, забезпечення емоційно-інтелектуального досвіду, який стане основою для виникнення творчих задумів у дітей; єдина позиція логопеда психолога та педагогів ЗДО у розумінні перспектив розвитку творчого мислення кожної дитини з порушеннями мовленнєвого розвитку та взаємодія між ними; урахування індивідуальних особливостей дитини із ЗНМ, у тому числі і мовленнєвих; створення атмосфери творчості шляхом стимулювання уяви, мотивації до творчої діяльності дітей, забезпечення довірливого спілкування, емпатії, вільного прояву власних почуттів; формування у кожної дитини із ЗНМ індивідуальної зони – ситуації творчого розвитку організації різних форм співробітництва з педагогом та однолітками.

5. Розроблено та апробовано напрями та зміст корекційно-розвивальної роботи з формування творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ, що була спрямована на розвиток складових творчого мислення (творчої уяви, пам'яті, уваги, абстрактно-логічного мислення тощо) з використанням на логопедичних заняттях прийомів арт-терапії та спеціальних дидактичних ігор. Ефективність запропонованої нами системи роботи була підтверджена у ході контрольного експерименту, що показав позитивну динаміку у кількісних показниках рівнів сформованості творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ, на відміну від їх однолітків контрольної групи.

Отже, проведене нами дослідження доводить можливість та необхідність проведення цілеспрямованої роботи з формування творчого мислення у старших дошкільників із ЗНМ не тільки на логопедичних

заняттях, але і в освітньо-корекційному процесі ЗДО в цілому, що сприятиме їх більш успішній соціальній та шкільній адаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишина Л. Є. Особливості діагностики та корекції мисленнєвої діяльності дошкільників із загальним недорозвитком мовлення: навч.-метод. посібник. К., 2014. URL: <https://ispukr.org.ua/articles/14/14208004.pdf> (дата звернення: 10.08.2023).
2. Антонова С. В. застосування методів арт-терапії в роботі з дітьми дошкільного віку. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/D1%83.pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.08.2023).
3. Артпедагогіка і арттерапія в спеціальній освіті: Підручник для вузів / укл.: Е.А. Медведєва, І.Ю. Левченко, Л.Н. Коміссарова, Т.А. Добровольська. К.: Академія, 2001. 248 с.
4. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ: Ліра, 2014. 137 с.
5. Біла Н., Булат О. Застосування арт-методів у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. URL: http://www.dnz36.zp.sch.in.ua/innovacii/art-pedagogika/zastosuvannya_art-metodiv_u_korekciijnij_roboti_z_ditjmi_doshkiljnogo_viku_iz_zagaljnim_nedorozvitkom_movlennya (дата звернення: 12.08.2023).
6. Богоявленська Д.Б. Психологія творчих здібностей. К: Академвидав, 2002. 320 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/287180442.pdf> (дата звернення: 18.07.2023).
7. Бондар В., Тарасун В., Соботович Є. Попередження труднощів у навчанні дітей з вадами психофізичного розвитку. *Дошкільне виховання*. 1996. № 9. С. 18-19.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. : В. Т. Бусел. К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
9. Венгер Л.А. Психическое развитие ребенка в процессе совместной деятельности. *Вопросы психологии*, 2001. № 3. С. 17-26.

10. Вікова психологія: Навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
URL:

http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/6025/8F_2015.pdf

(дата звернення: 11.07.2023).

11. Выготский Л.С. Лекции по психологии. СПб.: Союз, 1999. 144 с.

12. Гальперин П.Я. Диагностика умственного развития дошкольников. М.: Педагогика, 1978. 134 с.

13. Дитина: Освітня програма для дітей від 2-х до 7-ми років. Наук.кер.проєкту В.О. Огнев'юк. К., 2020. URL:

https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31897/1/Programa_DUTUNA_KDO_2020.pdf (дата звернення: 18.08.2023).

14. Дидактичні ігри для дітей старшого дошкільного віку, які сприятимуть розвитку творчості. URL: http://koshyk-tvorchyh-zdibnostey-doshkilnyk.blogspot.com/p/blog-page_23.html (дата звернення: 21.08.2023).

15. Дудник Н. З. Сучасні технології дошкільного виховання : навчально-методичний посібник (курс лекцій). Дрогобич: Візаві , 2013. 208 с.

16. Замелюк М. І., Міліщук С. О. Арт-педагогіка як засіб розвитку творчої уяви у дітей дошкільного віку. *Молодий вчений*. № 12.1 (64.1) грудень, 2018 р. С.50-53. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/12.1/12.pdf> (дата звернення: 16.08.2023).

17. Інтелектуальні здібності дитини / упорядник.: С.Максименко, К.Максименко, О.Главник. К.: Макрос-СВС, 2003. 96 с. (Психол. інструментарій).

18. Камишна О.Л. Розвиток інтелектуальних здібностей дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. URL: <http://academy.ks.ua/wp-content/uploads/2014/05/116.pdf> (дата звернення: 1.08.2023).

19. Карнаух Л. П. РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/ukr-turkmen_visnuk/2017_1/10.pdf (дата звернення: 10.08.2023).
20. Комар О.В. Мовленнєвий розвиток дошкільників із ЗНМ засобами тістопластики. Методичний посібник. Вінниця: ММК, 2016. 105с. URL: <https://dorobok.edu.vn.ua/article/view/1734> (дата звернення: 12.08.2023).
21. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія: навч. посіб./ за ред. М.К. Шеремет. К.: Знання, 2010. 293 с.
22. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: Логос, Софія, Розум: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ:Академвидав, 2006. 432 с.
23. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. *Дошкільне виховання*. 2001. № 9. С. 12.
24. Леонтьев А.Н. Семенюк Л.М. О формировании способностей. *Хрестоматия по возрастной психологии: учеб. пособ. для студ. ; под ред. Д. И. Фельдштейна; изд. 2-е, доп. М.: Институт практической психологии, 1996. 304 с. URL: <http://psylist.net/hrestomati/readerage012.htm> (дата звернення: 1.08.2023).*
25. Лепетченко М.В. Теоретико-методичні основи формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення. URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/202/240.pdf/> (дата звернення: 8.08.2023).
26. Лісна М. В. Розвиток творчих здібностей арт-засобами в дошкільному віці. URL: https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/article/view/17 (дата звернення: 17.08.2023).
27. Маслоу А. Психологія буття. Киев: Ваклер, 1997. 304 с. (Abraham H. Maslow. *Toward a Psychology of Being*. – Litton Education Publishing Inc., 1968). URL: <https://ukraine-selbsthilfegruppe.de/pdf/Maslow.pdf> (дата звернення: 4.07.2023).
28. Моляко В., Бала О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості. *Обдарована дитина*. 1998. № 1. С. 3–5.

29. Немов Р. С. Психологія: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: в 3 кн.; 4-е изд. М.: ВЛАДОС, 2003. Кн. 1: Общие основы психологии. 688 с. URL: http://www.nicevt.ru/wp-content/uploads/2019/10/nemov_r_s_psihologiya_kniga_1.pdf (дата звернення: 7.07.2023).
30. Свистунова М. Різнокольорове дитинство. Ігротерапія, казкотерапія, ізотерапія, музикотерапія. – К.: Форум, 2016. 192 с.
31. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с. URL: <https://ksp.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/68/2021/05/%D0%92%9%8F3.pdf> (дата звернення: 1.08.2023).
32. Сисоєва С.О. Творчий розвиток особистості: сутність, специфіка. *Творчість у контексті розвитку людини: Матеріали міжнародної наукової конференції: Частина 2.* Київ, 2003. С.42.
33. Соботович Є.Ф. Диференціальна діагностика порушень мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку. *Діти з обмеженими фізичними та розумовими можливостями в системі корекційного навчання і виховання: Матеріали міжнар. наук.- практи. конф., 27-28 трав. 1997 р. / АПН України. Ін-т дефектології, Ін-т змісту і методів навчання. К., 1997. С. 48-50.*
34. Соботович Є.Ф., Рождественська М.В. Про деякі особливості психічного і мовного розвитку дітей з моторною алалією. *Питання дефектології.* 1995. Вип. 10. С. 80-87.
35. Тарасун В. В. Основи теорії і практики логодидактики: підручник для вищих навчальних закладів. К.: Каравела, 2017. 316 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/714740/1/%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%94%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%90.%202017.pdf> (дата звернення: 12.07.2023).

36. Тарасун В.В. Нейропсихологічні аспекти спеціальної дошкільної освіти. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*. Наук.-метод. зб. Вип. 4. К.:ІСПП,2002. С.113-124.

37. Тарасун В.В. Філософські засади спеціальної освіти. *Дефектологія*. 2004. № 3. С.2-4.

38. Токарева Н.М. Основи педагогічної психології: навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2013. 223 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/1758/1/%D0%BF%D0%B5%D0%B4.%D0%BF%D1%81.pdf> (дата звернення: 1.08.2023).

39. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. 2013. 108 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/10502/1/Trofimenko5.pdf> (дата звернення: 14.08.2023).

40. Юнг К. Психологічні типи; 4 вид.. К.:Харвест, 2006. 512 с. URL: <https://www.livelib.com/author/16821/top-karl-yung> (дата звернення: 5.07.2023).

ДОДАТККИ

Додаток А

Дидактичні ігри для розвитку творчого мислення у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення

№	Назва гри	Мета гри	Хід проведення
Дидактичні ігри на розвиток творчої уяви			
1.	«Мурашина їдальня»	Розширити знання дітей про світ комах, особливості рослинного світу в лісових, садових, польових зонах; розвивати уяву, творчі здібності, мислення, пам'ять; виховувати дружні відносини.	Поділити дітей на декілька груп. На великому аркуші ватману запропонувати кожній групі намалювати мурашину їдальню; розробити для маленьких комах меню сніданку, обіду та вечері з листочків, садових і польових плодів та ягід.
2.	«Сонячні тваринки»	Розвивати творчість, фантазію дітей, уяву, мислення; вправляти в умінні створювати творчі розповіді; виховувати дружні стосунки	Дітям роздають картки з назвами різних тварин. Дітей просять уявити, що сонечко перетворило їхніх тваринок на сонячних. Запропонувати дітям відповісти на запитання «Чим харчується сонячна тваринка і де вона живе?» і т.д.
3.	«Веселі небилиці»	Розвивати творчі здібності та логічне мислення; активізувати словник та виховувати почуття гумору.	Поділити дітей на підгрупи і попросити їх від імені того чи іншого живого, казкового, неживого і т.п. об'єкта розповісти веселу небувальщину.
4.	«Творча помилка»	Розвивати творчі здібності та логічне мислення; активізувати словник та виховувати почуття гумору	У кожної дитини є слова, які вона раніше вимовляла не правильно. Можна запропонувати дітям пригадати свою неправильну вимову і поміркувати над значенням таких слів.
5.	«Маленькі казкарі»	Продовжувати вчити дітей створювати власні казкові твори за заданим малюнком; розвивати уяву, мислення; вправляти в умінні створювати та реалізовувати в творі план сюжетного задуму	Запропонувати дітям вибрати картки із запитаннями, на які вони мають відповісти невеличкою казкою чи розповіддю із дотриманням усіх складових частин (зачину, основної частини та інцівки).
Дидактичні ігри на розвиток уваги			
1.	«Відгадай, хто»	Розвивати увагу на	Із однією дитиною вітаються за руку

	я?»	основі координації дотикового та рухового аналізатора	декілька інших дітей. Дитина має добре запам'ятати, у кого які руки – холодні, теплі, сухі, вологі.
2.	«Карта Казкової країни»	Розвивати обсяг уваги	Поділити дітей на дві групи і попросити кожен групу на великому аркуші намалювати карту казкової країни з горами, морями, полями і т. ін. потім діти протягом декількох хвилин показують одне одному карти. Після цього вони мають намалювати карту, яку їм показали. Найуважливіша та група, яка найбільш точно намалює карту своїх друзів.
3.	«Виконай доручення»	Розвивати обсяг і стійкість уваги	Розділити дітей на групи. Обрати з кожної групи по одній дитині. Кожній дитині члени команд дають кілька доручень. По черзі діти мають виконати перед усіма ці доручення. Їх виконання не повинне забирати багато часу. Але діти повинні слухати їх дуже уважно. Перемагає той, хто швидко і правильно виконає ці доручення.
4.	«Живий телефон»	Розвивати стійкість уваги	Кілька дітей стають в колону один за одним, перший обличчям до дошки. На спині останньої дитини пальцем малюється якийсь простий предмет (зірочка, квітка, ялинка і т. ін.). ця дитина малює наступній те, що відчула на своїй спині.
5.	«Тінь»	Розвивати уважність, спостережливість, пам'ять, внутрішню розкутість	Одна дитина – «мандрівник», друга – його «тінь». «Мандрівник» іде полем, а за ним на 2-3 кроки позаду йде друга дитина – його «тінь». Останній намагається з точністю скопіювати рухи «мандрівника»
Дидактичні ігри на розвиток пам'яті			
1.	«Слухай та виконуй»	Розвивати увагу і слухову пам'ять	Ведучий називає кілька дій, але не показує їх. Дозволяється повторити це завдання 1-2 рази. Потім діти мають відтворити ці дії в тій послідовності, в якій вони були названі ведучим.
2.	«Художник»	Розвивати спостережливість, пам'ять, комунікативні здібності	Із групи дітей обираються двоє, решта – «Глядачі». Один з вибраних дітей – «художник» (за бажанням), а другий – «замовник» (замовляє першому свій

			портрет). Художник уважно дивиться на свого замовника (1,5 – 2 хв.), потім відвертається і по пам'яті описує зовнішність дитини.
3.	«Запам'ятай рух»	Розвивати моторно-слухову пам'ять.	Ведучий показує дітям рух, що складається з 3-4 дій. Діти повинні повторити ці дії – спочатку в тому порядку, в якому показав ведучий, а потім у зворотному.
4.	«Розвідники»	Розвивати спостережливість, пам'ять, комунікативні та організаторські здібності	Обрати «розвідників» та «командира». Всі решта – «загін». Стільці розставлені хаотично. «Розвідник» проходить поміж стільців із різних боків. «Командир» спостерігає за діями «розвідника». Потім він проводить «загін» тим шляхом, який показав «розвідник». Далі вже другий «розвідник» прокладає новий шлях, і наступний «командир» повторює його, і т. ін.
5.	«Запам'ятай слова»	Розвивати механічне запам'ятовування	Зачитати дитині 10 слів, не пов'язаних між собою за змістом, наприклад: <i>собака, дерево, літак, тарілка, будинок, мама, сонце, море, помідор, стілець</i> . Вона повинна їх запам'ятати і відразу ж після прослуховування відтворити.
Дидактичні ігри на розвиток творчого мислення			
1.	«Хитрі запитання»	Розвивати логічне мислення, слухову увагу	Дорослий пропонує дітям відповісти на запитання: – Василько гостював у селі тиждень і три дні. Скільки всього днів хлопчик був у селі? і т.д.
2.	«Склади речення»	Розвивати творче мислення і фантазію	Педагог пропонує групі 2 картки з дитячого лото, на якому зображені предмети. Група сідає півколом, і кожна дитина по черзі придумує речення, яке містить назву двох задуманих предметів.
3.	«Яке слово зайве?»	Розвивати вміння класифікувати	Повідомити дітям, що ви будете зачитувати ряди слів, у кожному з них є зайве слово.

			Його потрібно знайти, назвати і пояснити, чому воно зайве.
4.	«Казка навпаки»	Розвивати вербальне творче мислення, фантазію	Гра складається з казки чи казкової теми навпаки. Пригадавши з дітьми добре відому казку, запропонуйте їм змінити характери героїв: позитивний характер на негативний, і навпаки.
5.	«Що було потім?»	Стимулювати розвиток творчого мислення, творчої уяви	Розповідаючи чи читаючи дітям казку, можна відштовхнутись від найцікавішого місця і запропонувати дітям поміркувати: «А що було потім?» з подальшими питаннями по ходу складання нестандартної казки